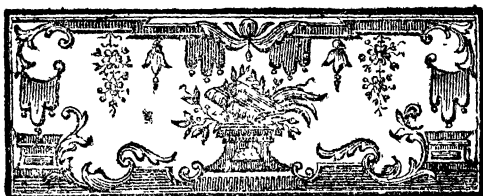


IOANNIS ANTONII SCOPOLI
ANNVS III.
HISTORICO-
NATVRALIS.

- I. *Solutio Quæstionis, an Medici olim Roma pulsi, ut ait Plinius.*
- II. *Luis Bovillæ symptomata, causæ, discrimina, remedia, præservativa & curativa.*
- III. *Observationes aliquæ de Cæruleo Bero-
linensi, aliisque Laccis.*
- IV. *Experimenta de Minera aurifera Na-
gyayensi.*



LIPSIÆ,
SVMTIB. CHRIST. GOTTLÖB HILSCHERI,
MDCCLXIX.



PRÆFATIO.

C*aiunt nonnulli, inutilem esse artem saluberrimam, ac medicos olim Roma pulsos; Ita Plinius, ac post eum alii, præsertim Iurisconsulti. Qui ab hoc dedecore Hippocraticam vindicaret disciplinam, nemo hæcenus inventus fuit, nec ego hoc argumentum, aliis rebus occupatus, unquam attigissem, nisi Comes Michelius Medicus Udinensis, in Præfatione ad Tractatum suum de Febris, eidem sententiæ, hisce verbis subscripsisset: I grandi errori, che da Pratici si commettono, obligarono un tempo la Republica Romana a sbandire i Medici da Roma. Ferre*

PRÆFATIO.

itaque non potui, Arti Medicæ, etiam a suis cultoribus, infamiae notam inuri, coactus proinde paucis ostendere, medicos nunquam Roma pulsos eiectosque fuisse.

Neque minus publicæ utilitati consultum esse duxi, ea symptomata enarrare, quæ luem bovillam aliquot ab hinc annis grassantem, comitata sunt, additis eiusdem causis, ac remediis tam præservativis quam curativis, quæ cum fructu adhibita fuerunt, ac in tali morbo sunt adhibenda.

De Ceruleo Berolinensi pauca institui experimenta, ut demonstrarem contra sententiam Authoris Chemiæ experimentalis, basim huius coloris esse terram ferri-feram, his addidi nonnulla alia circa laccas aliquas instituta,

Denique dicam illa, quæ circa mineram Nagyayensem auro divitem observavi, pauca quidem, sed chemica consideratione omnino digna.



I. SOLVTIO QVAESTIONIS,
an Medici olim Roma pulsi?
ut ait *Plinius*.



§. I.
Post hominis lapsu in peccatum, indeque in morbos, statim Deus clementissimus & providentissimus providit hominibus de remedio medicinae, esto illa post aliquot saecula magis fuerit exulta & in methodum redacta a). Nullum itaque est hominum genus, nullus sexus, nulla aetas, quae non utilitatem aliquam ex medicina petat; cum summi, medii, infimi, viri, feminae, liberi, senes, infantes, pueri, adolescentes, iuvenes, & si qua est praeterea aetas, quotidie aegrotent b). Me-

a) *Corn. a Lapide* in *Ecclesiast.* C. 38. v. 1.

b) *Lucianus* de *Republ.* L. 3.

dicina itaque nusquam non fuit, siquidem & inperitissimæ gentes herbas, aliaque prompta in auxilium vulnerum morborumque novērunt c). Ut ergo alimenta, ita & medicamenta humano generi necessaria, imo utraque communi nomine alimenti insignita dicuntur: cum etenim alimentorum appellatione contineatur quidquid necessarium est ad vitæ sustentationem, fatendum est, contineri quoque medicinas d). Hinc pro infano a Legamperitis habetur ille, qui medicum & medicamenta contemnit e).

§. 2.

Hiscæ tamen haud obstantibus inductus est *Caius Plinius* ut assereret, Romanos olim per sexcentos annos sine medicis vixisse: Ecce eius verba: *Mutatur ars quotidie, toties interpolis, Et ingenuorum: Græciæ flatu impellimur, palamque est; ut quisquis inter eos loquendo polleat, imperatorem illico vitæ nostræ necisque fieri; ten vero non millia gentium sine medicis degant, non tamen sine medicina. Sicut populus Romanus ultra sexcentimum annum; neque ipse in accipiendis artibus lentus, medi-*

c) *Celsus* in Præfat.d) *Surdus* de Aliment. 4. Q 5. n. 9. *Mascard.* de Probat. resol. 1040. n. 1-4. L. *Zachias* de Salac. Q 18. n. 2.e) P. *Zachias* Q Med. legal. L. 6. Tit. 3. Q. 4. n. 12.

eius etiam avidus, donec expertam damnavit. Et paulo post: etenim percensere insignia priscorum in his moribus convenit. Cassius Hermina ex antiquis Author est, primum e medicis venisse Romam Peloponensem Archagathum Lyfanice filium, L. Emilio & M. Livio Conf. ann. U. C. DXXXV. eique ius Quiritium datum, & tabernam in compito acilio emptam. Ob id publice vulnerarium fuisse eum tradunt vocatum. Miræque gratam adventum eius initio; mox a savitia secandi urendique transisse nomen in caruificem in tædium artis omnesque medicos, quod clarissime intelligi potest ex M. Catone, cuius authoritas, triumphus, atque censura, & quanto in unum conferunt, tanto plus in ipso est f). Plinium secuti sunt Iurisconsulti fere omnes, præcipue vero Hyeron. Cagnolus L. 2. §. post orig. n. 203. ff. de orig. iur. Nicolaus Boerius Decif. aur. quæst. 325. n. 24. Card. Tuscus litt. M. concl. 159. Guid. Panzirolus Thes. var. lect. L. 2 C. 24. Anton. Sabellius Pract. Crimin. §. Medici n. 3. Herm. Hermes Iur. pub. C. 27. de Academ. aliique plures ab his citati.

§. 3.

Verumtamen quam falsa & fabulosa sint hæc omnia, docent imprimis censuræ Virorum clarissimorum, quæ Historiæ Plinianæ

f) Hist. Nat. L. 29. C. 1.

omnem derogant fidem. Ita doctiss. *Vernulanius* g). *In Historia Naturali* (inquit) *videmus multa parum cum delectu & iudicio recepta & descripta, ut liquet ex scriptis Plinii, Cardani, Alberti & plurimorum ex Arabibus, quæ commentitiis & fabulosis narrationibus possim scire. Franc. Valesius*, postquam hanc ipsam Plinii de Medicis narrationem falsam esse demonstrasset, *continendus* (inquit) *mihî impetus orationis, condonandaque inscitia Plinii sua grammaticalis garrulitas mendaciis plena* h). *Salmasius* etiam in iudicio de *Plinio*, libros eius est annotationibus properanter excerptis compositos dixit, quod & *Plinius* ipse fatetur dum ait: *lectione voluminum circiter duum millium, quorum pauca studiosi attingunt propter secretum materiae, ex exquisitis authoribus certum inclusimus triginta sex voluminibus* i).

§. 4.

Sed demus etiam vera esse omnia quæ a *Plinio* scripta leguntur, nonne Anno U. C. 535. ut *Plinius* ipse fatetur, Romam venit *Archagathus* *Lysaniæ* filius, qui magno plausu exceptus, magnisque honoribus fuit decoratus? Si itaque per annos sexcentos sine medicis Roma viguit, necesse est, ut septuaginta

g) De augment. Scient. L. I. col. 18.

h) De sacra Philos. C. 74.

i) In Epilt. ad Vespasianum.

fere annis ante epocham eius urbis ars medica damnata esset; illos (inquit *Velesius* k) sexcentos annos, quibus Roma caruit arte hac, mendacium esse merum ipsa annorum computatione constat; nam venit Romanus Archagatus anno ab U. C. 530, qui honorificentissime exceptus est, & post eum alii subsecuti sunt. Si igitur ante annos sexcentum damnaverat artem Roma, plus quam sexaginta, antequam conderetur, id factum fuit. Futilia itaque dicticia sunt hæc omnia. Præterea anno U. C. 535, (ut *Concius* in fastis consularibus post *Holoandrum*, *Sigonium* & *Pauvinium*, annotavit) vigente nimirum Gallico & Cisalpino bello, non qui a *Plinio* recensentur Consules, nempe *L. Ænilius* & *M. Livius*, exstiterunt, sed *P. Cornelius Scipio*, & *Senpronius Largus*. Dein quid *Catonis* auctoritatem *Plinius* adducit? Nonne Cato in suis libris de re rustica boni patrisfamilias esse dixit, suorum prospicere sanitati? nonne varia hic contra morbos remedia proposuit? Neque Cato Medicos unquam contempsit, teste *Plutarcho*, sed potius amavit, *Cleantem* enim habuit, cui inflammata manu curandam dedit, ac intestina e vulnere *Uticæ* accepto ab eo reponi voluit.

k) Loc. cit.

§. 5.

Præter hæc historiæ docent, medicinam ab Assyriis ad Ægyptios, inde ad Græcos, ac denique ad Latinos transfuisse, cumque primis Romæ sæculis philosophia in hac urbe sedulo exulta fuerit, ut patet ex libris Didascalicis *Ugonis* a *S. Vettore* probabile omnino est & medicos ibidem fuisse; Romani enim ægros nunquam exposuerunt, quemadmodum factum legimus a Babilonicis l), Basteanis, Hiberis, Assyriis m), aliisque populis, qui medicos non habebant.

§. 6.

Plinio obstat etiam lex *Aquilia*, ante duodecim tabulas indubie evulgata: *Si quis per vim, vel suafum medicamentum alicui infundit vel ore, vel clystere, vel si eum unxit malo veneno, Lege Aquilia eum teneri n)*. De legis huius institutæ causa differens *Leonardus a Capoa* la legge *Aquilia* (inquit) *come tutte altre leggi da noi tesle rapportate, non gia per li valenti Medici, o Metodici, o Empirici, o Rationali stæ fosser fatte, solamente per li popolareschi Empirici e volgari*. Verumtamen non solum ex his, sed etiam ex morbis epidemicis, quæ romanam urbem divexarunt, omnino patebit, sine medicis eam nunquam fuisse. Sic prima

l) *Herodot.* L. I.m) *Euseb.* Hist. Ecclesiast. L. 10. C. 11.n) *Parere, Ragionam* I.

pestis post Sabinorum bellum, sub Tullo Hostilio, exarsit, anno U. C. 29, L. Ebutio Helva, & P. Servilio Prisco Consl. de qua locutus Livius o), *grave tempus* (inquit) *Et annus pestilens erat urbi, agrisque, nec hominibus magis quam pecori.* Secunda exorta est anno U. C. 300. P. Tergemio Curcatio, & S. Quintilio Varone Consl. homini brutisque pariter infensa. Tertia fuit anno U. C. 320, sub Tribunatu Fabii Vibulani, L. Sergii Fidenæ, & L. Furii Medulini, de qua iterum Livius hæc habet, *aliarum rerum omnium otium præbuit, tuncque Aedes Apollini pro valetudine populi vota est p).* Quarta viguit anno U. C. 341. Q. Fabio Ambusto, & C. Furio Pacillo Consl. Quinta ann. 353, ita a Livio descripta q). *Ex intemperie cæli raptim mutatione in contrarium facta, sive alia qua de causa, gravis pestilensque omnibus animalibus ætas excepit, cuius insanabilis perniciæ, cum nec causa, nec finis inveniretur, Libri Sybillini ex Senatus consulto aditi sunt, duumviri sacris faciundis lectisternio nunc primum in urbe Romana factio per dies octo, Apollinem, Latonamque Et Dianam, Herculem, Mercurium, atque Neptunum tribus quam amplissimis, tum parari poterant, stratis lectis placavere.* Sexta erupit anno U. C. 368, post deiectum de rupe Tarpeia M. Manlium.

o) Decad. I. L. 3. C. 6. p) l. c. L. 4. C. 25.

q) l. c. L. 5. C. 13.

Septima anno 388, L. Genutio Aventinenſi, & Q. Servilio Ahala Conſſ. Octava apparuit anno U. C. 405, M. Popilio Lænate IV, & M. Valerio Corvo Conſſ. Nona vero, ut alias ta- ceam, ſæviit anno U. C. 419. Iam vero, quis credet unquam, populum Romanum felicitatis ac valetudinis propriæ avidiſſimum, inter tot morborum calamitates, quæ incurſionibus hoſtium multo graviores ſunt q), ſine medicis fuiſſe, eorumque artem condemnafſe.

§. 7.

Si vero artem damnavit, quo animo lectiſterno Apollinem placat, qui eandem invenit r)? Præter hæc varia templa Apollini a populo Romano erecta legimus; talia ſunt inſigne illud in eo loco dicatum, ubi inſanus Publius a lupo lacerari viſus eſt; Ædes ad Tiberim exſtructæ s); Templum ab Octavio ædificatum *in ea parte domus Palatinæ, quam fulmine iſtam deſiderari a Deo Haruſpices pronunciarunt* t), ubi & bibliothecam eidem dicavit u); tale denique celebre illud in quo Cæſar conſilium iniit, ſuper legationem Iudæo-

q) Gloſſ. non minorem Col. 4.

r) Inventum Medicina meum eſt. *Ovid. Metamorph. L. I.*s) *Livius L. II. C. 2.*t) *Sucton. de Octavio n. 29.*u) *Dion. de Octavio L. 53.*

rum, magnis opibus impensisque fundatum x). Iam vero quæ religio, qui cultus, aut quæ ratio templa exstruendi foret illa, si homines qui numina illa, eorumque artem excolunt, exilio damnarentur?

§. 8.

Idipsum apparet ex publicis etiam honoribus, quos salutis, tanquam novæ Dææ, Romani contulerunt. Ita eidem, iam ante inductum Romæ Æsculapium, a Junio Consule Samnitibus superatis, Templum dedicatum fuit, de quo *Livius* y) *aedes* (inquit) *Salutis, quum Consul voverat, Censor locaverat, Dictator dicavit*; De hac ipsa æde *Plinius* quoque locutus est, dum *Fabium Pictorem* laudans, ait, *aedem Salutis pinxit anno U. C. 450, quæ pictura duravit ad nostram memoriam, aede Claudii principatu exusta* z). Eidem publicæ Saluti statuam posuit *Augustus* a), eaque sine dubio fuit *Hygea*, de qua in *Iureiurando* meminit *Hippocrates*, ut docet *inscriptio Reinesiana* b).

Æsculapio Epidauro

D. P. P

Et Saluti.

x) *Ioseph. Antiquit. L. 17. C. 17.*

y) *Decad. I. L. 10.*

z) *Lib. 25. C. 4.*

a) *Dion. Lib. 43.* b) *Syntag. Inscript. Antig.*

Hygia enim in plurimis nummis c) *Æsculapio* iuncta conspicitur, cum eius filia a *Suida* d), coniux autem ab *Orpheo* fuerit appellata.

§. 9.

Plinianam sententiam refutant & illa, quæ *Livius* de rebus Romæ gestis anno eiusd. 461 sub Consulatu Q. Fabii Maximi Gurgitis, & D. Iunii Brut Scævæ, in *Lib. decimo Decad. I.* nobis scripta reliquit: *Multis rebus natus annus, vix ad solatium ænius mali, pestilentie urentis simul urbem atque agros, suffecit, portentoque similis clades erat, & libri aditi, quinam finis, aut quod remedium eius mali ab Diis daretur, inventumque in libris, Æsculapium ab Epidauro Romam accersendum. Neque eo anno, quia bello occupati Consules erant, quicquam de ea re actum, præterquam quod unum diem Æsculapio supplicatio habita est.* Sed adhuc clarius *Valerius Maximus*, *Trienio* (inquit) e) continuo vexata pestilentia civitas nostra, cum finem tanti & tam diuturni mali, neque divina misericordia, neque humano auxilio imponi videret, cura Sacerdotum inspectis libris Sybillinis, animadvertit, non aliter pristinam recuperari salubritatem posse, quam si ab Epidauro Æsculapius esset accersitus; itaque eo Legatis missis, unicam fatalis remedii opem au-

c) Vide *Vaillant*. Numm. Imper. August. & Cæs.

d) Lexic. II,

e) L I, de Miracul.

Floritate sua, quæ iam in terris erat amplissima, impetraturam se credidit, neque eum opinio decepit, pari namque studio petatum ac promissum est præsidium. Eiusdem eventus meminit etiam Arnobius f) his verbis, ad pestem abigendam, Æsculapius, qui erat magnus coluber, Epidauro Romam est adductus, & templo & sacrificiis cultus; nec non Ovidius g) dum ait:

castrumque sacrasque

Latini sedes, Tyberinaque ad ostia venit.

Huc omnes populi passim, matrumque patrumque

Obvia turba ruit, quæque ignes Troia servat

Vesta tuos, lætaque Deum clamore salutat.

Ergo etiam ante Archagathum, *Plinio* ipso annuente, venit Romam Æsculapius, ibique summis honoribus fuit decoratus. Quod vero templum Æsculapii extra urbem ideo erectum *Plinius* affirmat, quod Romani medicos ferre non possent, gratis omnino & impudenter asseritur, id enim ideo factum est, ut posteri sciant nihil salutis civium magis esse consentaneum, quam ab urbe ad rura sæpius se conferre, ubi aër multo salubrior est ac in amplissimis civitatibus, ubi angustæ plateæ & magnæ ædes occurrunt. Dein Latii græcos in hoc imitati sunt, qui templa

f) L. 7. contra Gentes.

g) *Metamorph.* L. 15.

Æsculapio semper in apricis liberisque locis ædificarunt.

§. 10.

Æsculapius itaque, iam ante Archagathum, ab *Epidauro* Romam abiit, ut peritissimus medicus in urbe amplissima artem gloriosius exerceret h). Quanta vero fuerit Viri huius peritia in cognoscendis curandisque morbis patet ex Nummis a Traiano, Adriano, Caracalla, Macrino, Maximo, Philippo utroque, Decio, aliis in eius honorem cufis, ac præsertim illius sub Antonino Pio signati ΘΕΩΤΕΛΕΣΦΟΡΩ, Æsculapio nimirum, teste *Morelio* i) unice applicandi; demonstrant templa multa in eius honorem exstructa, nempe Romanum, Achaicum, Zebenaicum, Cyrenaicum, Pergamenum; ostendunt ludi ΑΣΚΛΗΠΙΑ ΣΩΤΗΡΙΑ in antiquo nummo Ancyrano dicti k); ac denique probant geminæ in quibus baculus, serpens & noctua videtur, quæ egregii huius medici peritiam prudentiamque demonstrant.

§. 11.

Sed & præter Æsculapium Romam medicos habuisse lego; Ita *Tanaquil*, medici vices agens, vulnus, quod marito pastoribus illatum fuit, ipsamet fovit & deligavit, *Tanaquil* (ait *Livius*)

h) *S. August.* de Civ. Dei.

i) *Specim. Rei Nummarix* p. 56.

k) *Spanhem.* in *Epist.* ad *Morell.*

Livius) inter tumultum claudi regiam iubet, arbitros excipit, simulque quæ curando vulnere opus sunt, sedulo comparat l). Præter hæc, quis curavit Hetruscos anno U. C. 246? Quis vulnera sanavit lata ab aruncis anno U. C. 251. Opitero Virginio Tricosto? Quis Titii Herminii Legati, dum Mamilium spoliat, vulnerati curam suscepit? Quis vulneratos in bello Tusco milites sanavit? Quinam denique ii fuerunt, qui anno U. C. 301; peste necatis fervis, cum dimidia aliarum personarum pars opitulandis civibus non sufficeret, auxilium urbi tulerunt m); nonne medici? vel si hoc nomen ferre nollis, dicam viros in cognoscendis curandisque morbi exercitatos. Consuetudo enim conferendi in Academiis publicos honores primum introducta fuit ab *Eugenio Tertio* Pont. max. suggerente *Gratiano* A. 1145, qua de re lege *Bulæum Sæc. LV. Hist. Universit. Paris. Ludovicum Vives de causis corrupt. Art. L. 1. & Jacob. Middendorpium* in Lib. de *Academ.* n).

l) Decad. 1. L. 1. C. 41.

m) *Dion. Antig.* L. 10. p. 677.

n) Doctor olim, idem erat ac *Phariseus*, nam Fœnicii nautæ, septemtriones Romanorum vocaverunt *Parasim* ad hæbreæ voce פֶּרְשָׁה, *Parascha*, Indicationes ex פֶּרֶשׁ, *Parasch*, indicare, docere.

§. 12.

Falsum est itaque medicos olim Roma pul-
 sos damnatosque fuisse. Rerum enim in ea
 urbe gestarum optima quæque documenta
 quærenti, patebit, aliarum equidem artium cul-
 tores Roma pulsos fuisse, medicos vero non
 item. Ita peregrinos fere omnes, lata lege,
 inde eiectos legimus apud *Dionem* o) Idem
 de Chaldæis refert *Valerius Maximus* p), de
 Mathematicis vero *Suetonius* q); hoc homi-
 num genus damnatur etiam a *Codice* r), &
 erant *Genethliaci, Harioli, Haruspices, somnio-
 rum interpretes, similesque impostores* s); quos
Tacitus vocat *Genus hominum petentibus infi-
 dum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra
 vetabitur semper.* De medicis autem tale quid
 nullibi legitur, quod & magni viri, *Scipionis
 Maffæi, Marchionis Veronensis* autoritas
 confirmavit, in litteris olim ad me datis, in
 quibus hæc habet: *I primi che Roma esperi-
 mentò, fur cattivi Medici, perciògli disaprovo,
 damnavit, ma non gli espulse;* Pulsi mathema-

o) Hist. Rom. L. 3. p) Lib. 1. C. 3.

q) De Tiberio n. 36. & Vitelio n. 14. nec non
Dion. l. c. L. 65. de Domitiano autem ut ait
 Ill. *Hallerus in Not.* 7. ad *Boerb.* aph. 7. non
 invenio.r) L. 9 tit. 18. de Geometr. & Mathemat. leg.
 artem Geometr.s) *Zoesius* in Comment. ad L. 48. digest. Tit. 8.
 ad l. corn. de ficar. in fine.

tici *si troua in Tacito, in Svetonio, ma non già pulsi Medici.*

§. 13.

Plinianæ sententiæ obstat et amor ille singularis, quo Romani exteros homines artiumque cultores profecuti sunt, quod optime aduertens *Tullius*, illud (inquit t)) *sine ulla dubitatione nostrum fundauit Imperium, & Pop. Rom. nomen auxit, quod Princeps ille huius urbis Romulus fœdere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. Cuius autoritate & exemplo est intermissa a maioribus nostris largitio & communicatio ciuitatis.* Romuli exemplum secutus est *Hostilius*, qui, licet pacis insolens & ad bella factus extiterit u), attamen quo frequentius ciuitas habitaretur in Cælio monte sedem fixit. Tot itaque artifices convenerunt in urbe, ut anno U. C. 424, sub Cons. L. Æmilii Max., & Caii Plautii, grassante Gallico bello, artifices etiam Roma fuerint evocati x). Si ergo populus Romanus omne genus hominum benevole excepit, credibile non est, solos medicos ab eo contemptos reiectosque fuisse. Nec iuvat asserere, suscepisse eum equidem, si præclaros in arte Viros allicere potuisset; dedit

t) In Orat. p. Corn. Balbo 31.

u) *Petav. Rab. Temp. P. 1. L. 2. C. 7.*

x) *Livius Dec. I. L. 8. C. 20.*

enim orbi providentia circa ann. U.C. 324, seu inter tempus expeditionis Persarum in Græciam, & bellum Peloponnesiacum y), Empedocli & Protagoræ coævum in Græcia Hippocratem, qui ab Hercule vigesimus, ab Æsculapio undevigesimus, Heraclida & Phænarate genitus, saluberrimam artem methodo rationali colligens, ac utilissimas observationes undique congregans, immortalæ sibi apud posteros laudem iure merito comparavit.

§. 14.

Si vero diligentem usum sex rerum (ut scholæ vocant) non naturalium, a Romanis semper observatum, expendimus, clarius adhuc patebit, nec medicos, nec medicinam ab iis unquam damnatam fuisse. Ac ut aere exordiar, cum civitas illa, ob undique deciduas e collibus aquas, paludes valetudini insensas passim aluisset, Priscus Tarquinius eas educere & exficcare conatus est, cloacis instructis, quæ stagnantes aquas in Tyberim ducerent z); quod opus sumptuosum ea ætate fuisse, docuit Consul Frontinus, qui visitandis purgandisque aquæductibus a Nerva Imperatore præfectus, eos trium milliarium longitudinem habuisse, ac 13594 fuisse notavit, quorum diameter pollex erat. Tot sumptuum ac laborum unicus finis, erat avertere ab urbe morbos, ac

y) *Petav.* l. c. L. 3. C. 8.

z) *Livius* l. c. L. 1. C. 38.

febrim præsertim, quæ, ob stagnantes passim aquas, ei adeo infensam fuisse legimus, ut quo minus noceret, in templis culta fuerit. *Romani* (inquit *Ælianus* a)) *sub Pallantio colle, febrî templum & aram ædificaverunt; & Cicero* a), *febrî* (ait) *fanum in Palatio & Orbonæ ad ædum larum consecratam videmus. Quod clarius adhuc Valerius Maximus* his verbis innuit c), *Romani febrim ad minus nocendum templis coluerunt, quorum adhuc unum in Palatio, alterum in Area marinorum monumentorum, tertium in summa parte Vici longi exstat, inque ea remedia, quæ corporibus ægrorum adnexa fuerant, deserebantur.*

§. 15.

In ciborum quoque delectu veterum Romanorum attentio inprimis enituit. Ita Romulus temulentas mulieres & ebrios homines morte damnavit, unde factum, ut, teste *Gellio* d), sobrietas ac temperantia, ea ætate inprimis floureret. Num Pompilius Pythagoricum victum inprimis laudavit, suoque exemplo introducere conatus est, ex quo eum Pythagoræ discipulum fuisse quidam crediderunt, cum tamen Philosophus hic vixerit A.

a) Lib. 12.

b) De Nat. Deor. L. 3. n. 25.

c) L. 3. C. 5. in fine.

d) L. 11. C. 14.

Mundi 3457, quo tempore Thales Mileſius occubuit, Numa autem A. 3295.

§. 16.

Neque minus laborioſos, ac otii inimicos fuiſſe veteres Romanos docent tot bella ab iis feliciter ſuſcepta, & agriculturæ amor adeo fervens, ut præmia darent diligentibus, incurios vero pœnis adficerent. O præclarum inſtitutum! faceſſant qui intra mœnia civitatum mollibus lecti deſidem vitam agunt, ac diſſipandis opibus unice intenti, otio marceſcunt. Sola *res ruſtica* (ut ait *Columella e*) *proxima & quaſi conſanguinea ſapientiæ eſt*, (e, ut clarius *Cicero f*), *parſimoniæ, diligentie & iuſtitie magiſtra eſt*. Hinc adeo gratæ Romanis agrariæ leges Apuleia nempe, Baebia, Cornelia, Flaminia, Flavia, Titia, Marcia, Roſcia, Thoria, Servilia, aliæque.

§. 17.

Adductis contra Plinium præcipuis argumentis, iam præcipuos medicinæ cultores, qui ab Iulio Cæſare, uſque ad Adriani Imperium, in eadem urbe floruerunt, breviter enumerabo, ut reipublicæ ac Imperii eiſdem amor erga rem medicam, eo clariuſ innotefcat.

e) De re Ruſt. L. 1.

f) In Orat. pro Roſcio n. 75.

Tempore M. T. CICERONIS.

ASCLEPO, de quo ad Tyronem scribens Cicero, *Asclepo* (inquit g)) *Medicus, plane confirmat, prope diem te valentem fore, & denuo alibi h), Asclepone* (ait) *Patrensi Medico utor valde familiariter, eiusque tam consuetudo mihi iucunda fuit, quam eius ars, quam sum expertus in valetudine meorum.*

Sub *Augusto*.

Antonius MUSA, qui Cæsarem ab omnibus derelictum sanavit, statua propterea publice decoratus. Viri huius meminit quoque *Plinius*, dum ait: *Divus Augustus lactuca conservatus in ægritudine fertur prudentia Musæ Medici i)*, sed hoc non lactuca, bene vero frigidis lavacris & potionibus factum testatur *Dion* k).

ARTORIVS Asclepiadis sectator, qui referente Plutarcho Augustum monuit, ut in aciem Pharsalicam, licet æger, descenderet.

TRIPHON, nullo scripto celebris.

GLIGON, de ait *Suetonius* l) a Cæsare custo-

g) Fam. Epist. L. 16.

h) Ibid. L. 13. ad Sulpit.

i) Lib. 19. C. 8.

k) De Cæs. Aug. p. 517.

l) De August.

ditum fuisse, cum suspicio esset, eum alicui venenum vulnere infundisse.

Sub *Tiberio*.

SCRIBONIUS LARGVS, celebris scriptor, qui usque ad Claudii tempora vixit.

CHARICLES Archiater, qui ex pulsu Tiberio mortem prænuñciavit m).

MENEKRATES Zeophletensis, author Libri *Αστοκρηατωρ ὀλογαματος*.

Sub *Caligula*.

ARGYON nullo scripto notus.

Sub *Claudio*.

VECTIUS VALENS, Methodicorum princeps, author Lib. *Antholog.* citatus a Galeno n) & Sereno Sammonico.

ALCON, aliis *Alcontius*, aut *Accountius*, vulnorum medicus, centum sextertiis a Cæsare, nescio qua de causa, semel condemnatus o).

Sub *Nerone*.

ANDROMACHVS senior, Archiater, Theriaces inventor, ut antidoto hoc Cæsarem a veneno præservaret.

m) *Tacit.* Annal. L. 5. & *Sueton.* de Tiberio n. 72.

n) Lib. de Medicam. comp. sec. loc.

o) *Flin.* L. 29. C. 1.

Cornelius CELSVS, Latinus Hippocrates, quem *Columella* p) non solum Agricolationis, sed uniuersæ naturæ prudentem Virum dixit, statua publice exposita a TRAIANO decoratus.

CHRINAS, seu Critias Massiliensis, Medicus & Mathematicus, methodicis iufensus, curas morborum, iuxta syderum cursus, instituens.

Sub *Traiano*.

Soranus EPHESIUS, methodicus insignis, ab Alexandria Romam venit. Viti huius scripta perierunt, iis exceptis quæ Cælius AVRELIANVS, rudi stylo, in latinam linguam transtulit.

ARCHIGENES Apameensis, celebris medicus, citatus a GALENO AETIO q), SERAPIONE, MESVE, vir adeo temperans, ut in conviviis pocula recusaret, unde ortum adagium de ebriosis *Archigene indiges* r).

RUFFVS Ephesius, qui quinque libros scripsit de re herbaria, versibus hexametris s).

p) De re Rust. L. 3.

q) *Aretæi* Verba *Ætius* passim habet, quæ tamen ex Archigene se accepisse dicit.

r) Vide Adagia P. *Manucii*.

s) *Galen.* de simpl. medicam. facult. L. 6.

Sub *Adriano*.

HERMOGENES, Cæsaris Archiater.

Sub *Antonino pio, M. Antonino, Aurelio, Commodo, Pertinace, Iuliano, Severo &c.*

ANDROMACHVS iunior dictus a Galeno, quia filius Archiatri Neroniani.

AETIVS Abidenus, seu Amidenus, Antiochenus, qui dogmata priorum Medicorum, sexdecim libris compilavit, & distinxit in Tetrabiblos, seu quaterniones quatuor t).

Claudius GALENVS Pergamensis, Niconis filius, medicus perdoctus, sed in contemnendis prædecessorum, imo & Hippocratis, scriptis, nimium audax, cum tamen Hippocrate inferior adeo fuerit, ut merito de eo, hunc in modum scripserit *Cardanus u)*, qui *Hippocrati Galenum parem esse putant, neutrum eorum se intelligere ea confessione fatentur, plus enim Hippocrates a Galeno distat, quam Galenus a puerulo quovis.*

Q. Serenus SAMMONICVS senior, Poeta simul & Medicus, qui libellum conscripsit de Medicina parvo pretio parabili, in quo & barbari vocabuli *Abracadabra* mentionem facit.

t) Lege *Freind. Hist. Med.*

u) *De rer. Subtilit. L. 16.*

EVDEMVS, Anatomicus & Peripateticus excellens, non confundendus cum Eudemo Livix corruptore, ac Themisonis assecla.

ANTIGENES qui sub *Aurelio* vixit.

MAGNVS, vixit sub *Antonino* pio & M. *Aurelio*.

§. 18.

Præterea obijciunt aliqui Medicos olim Parabolanos, seu fabulatores appellatos fuisse, ut apparet ex *Gloss. ad l. 17. Cod. de Episcop & Gloss. circulat. ad l. 6. §. gramat. ff. de excus. tutor.* Verumtamen Parabolani, ut notat *Zachias* x), non pro medicis a legibus accipiuntur, nam per ipsas leges Parabolanorum electio ad episcopos -pertinet, medicorum vero ad magistratus. Præterea (ut ait *Cl. Tiracquellus* y),) *neque ea appellatio medicorum ei loco congruit, nec alibi apud antiquiores reperitur, nec in postrema lege ordo constructionis potest convenire, si parabolani legas; ideoque aliud verbum, Et quidem græcum, fuisse in iis legibus, huic verbo proximum conicio, a nostris non intellectum, qui hoc illius vice suffecerunt.* Sed demus etiam parabolanos esse medicos, quid inde? *Parabolæ Salomonis ostendunt, quod, quæ sapientes in considerationibus naturalibus protulerunt, convenienti metaphora*

x) Quæst. Med. legal. L 6. Tit. 3. Q. 4. n. 30.

y) De Nobilit. C. 3 l. n. 419.

mortalibus adaptarunt. Doctior gratiofus & efficax parabolis utitur ad occulta per sensibilia declaranda. Æterni Doct̄oris Evangelica le-
 lio docet, eundem fuisse parabolanum. Sa-
 piens igitur ad exemplum illius præmissa redu-
 cit in parabolis opportunas z). Et hæc de
 quæstione hac historica dicta sint satis.



II. L V I S B O V I L L Æ

Symptomata, Causæ, Mutationes, ac Remedia
 præservativa & curativa.

Articulus I.

DIFFERENTIÆ ET SYMPTOMATA.

§. I.

Lues Bovilla, veteribus *μαλίσ*, ac *μαλίη*
 dicta, est febris inflammatoria, sui gene-
 ris boves unice invadens, & a peculiari mia-
 smate ab uno individuo ad aliud propagata
 suam originem ducens. Huius species qua-
 tuor prisca sæcula statuerunt, nempe *ύγρὰν*,
ξηρὰν, *ἀρδρῆτιν*, & *ύποδερματίτιν*. Prima,
 seu *μαλίσ υγρὰν*, est ferola, sub qua pituito-
 sus & viscidus humor ex ore & naso fluit;
 secunda *ξηρὰν sicca* vocatur, in qua nullum
 ex ore & naso stillicidium apparet; tertia

z) *Arnoldus de Villa nova. Aph. C. 7.*

ἀρθρίτις, seu *articularis*; quarta vero *υπερδερματίτις* aut *cutanea* vocatur. *Malis serosa* a Germanis dicitur *Gangræna nigra* (der schwarze Brand), *ficca* vocatur *Brunella* (die Bräune), *articularis, inflammatio articularum* (Knochen entzündung), *quarta* vero seu *cutanea Gangræna calida* (der heiße Brand) appellatur.

§. 2.

Malis serosa denuo triplex occurrit, nempe *maligna, anginosa & pulmonalis*. *Maligna* omnium pessima, brevi tempore boves interimit, ac si apoplexia tacti fuissent. Talem luem describit *Lancisus* (de bovilla Peste P. 3. C. 2.) hunc in modum, *alios spectavimus, tametsi varius, præcoci morte, quasi fulmine tactos interiisse, qui natura sua iam enerves, spirituque fuerant destituti*. Rarum certe hoc mali genus in bobus, & sæpius ex alia prægressæ luis specie germinans, in animalibus effoetis ac debilioribus.

§. 3.

Malis Anginosa, in Italia A. 1713 - 1715, symptomatibus hisce stipata se prodidit.

1. Tristitia insolita.
2. Caput pendulum.
3. Lachrymæ, aut aquosus humor ex oculis profluens.
4. Stilicidium aquosum aut mucosum ex ore & naso.

5. Frigus & tremor totius corporis.
6. Ruminatio nulla, & appetitus abolitus.
7. Pustulæ aut Hydatides cum aliqua inflammatione, in ore, lingua, faucibus.
8. Stercus tenue, foetidum, variegatum, quandoque & sanguine mixtum.
9. Quædam animalia, sub initium morbi, in fugam acta, furere, mugire, & in artibus convulsiones aliquas ostendere ceperunt.
10. Reperti sunt etiam vermes in naso, labiis, ore, & ad cornuum radices.
11. Intra hebdomadam peribant omnes, qui vero diutius vitam protraxerunt, sanitati quandoque restituti sunt.
12. Post restitutam sanitatem, incedere non poterant, ac pilos deponebant.

In cadaveribus inventi sunt tumores in ore & faucibus, pulmones gangrænosus & cærulescentes, hepar putrefactum, intestina maculis gangrænosis variegata. Luem hanc *Fracastorius* ita descripsit: *Referemus etiam insolitam A. 1514 contagionem, quæ in boves solum irrepfit. Visa primo circa Foroiulensem tractum, mox statim & ad Euganeos delata, atque inde in agrum nostrum. Abstinebant primo boves a cibo sine causa alia manifesta, spectantibus autem ora bibulcis, asperitas quædam & parvæ pustulæ conspiciebantur in palato & ore toto.*

In *Borussia* A. 1745. &c.

1. Frigus totius corporis.
2. Rigiditas & infueta artuum immobilitas.
3. Defectus naturalis caloris in ore & naso.
4. Fluor mucosus ex dictis locis.
5. Quandoque vesica in lingua, primo albida, dein rubra, denique nigra.
6. In quibusdam lingua tota albidum, aut nigricantem colorem induit.
7. Respiratio perpetuo difficilis, celer, foetida.
8. Tussis ac stertor.

In cadaveribus hepar fuit gangrænosum, vesica fellea magna ac plena bile fusca, omasus inflammatus & nigricans, cor nigro cruore plenum, pulmones corrupti.

In variis *Galliæ* Provinciis A. 1763.

1. Boves nec comedere, nec bibere, nec solitos labores peragere poterant.
2. Usque dum sub lingua prope radicem vesica appareret, quæ primo albida, dein rubra, ac denique nigra facta fuit.
3. Hac disrupta, relictum fuit ulcus late serpens, & totam linguam destruens.
4. Aliis in locis videbatur macula rubra quæ in vesicam mutabatur, ac tandem

fasciculus pilorum, qui totam linguam
sensim corrumpebat.

§. 4.

Melis Pulmonalis sequentia ostendit signa.

In *Carniolia* A. 1759.

1. Ruminatio abolita.
2. Apepsia.
3. Diarrhœa educens materiem aquosam,
flavam, aut nigram.
4. Ex oculis fluit humor crassus, puriformis.
5. Respiratio difficilis, dolorosa.
6. Vaccæ lactem amittunt.
7. Perit animal die tertia, quinta, nona,
aut undecima.

Post mortem inventus fuit 1) nona Iunii
circa *Tirnav* omasus ab ingestis tumidus &
ita plenus, ut plus capere non posset; hepar
corruptum, pulmones nigro-maculati. 2) De-
cima eiusdem circa *S. Marein* omasus fœno
indigestus infarctus, hepar hinc inde purulen-
tum, pulmones pluribus in locis corrupti.
3) Decima tertia eiusdem circa *Labacum* oma-
sus eodem modo constitutus & semiputridus,
pulmones gangrænosus. 4) Decima quinta
eiusdem in *Seltzath*, eadem omnia, quæ cir-
ca *Tirnav*.

In Ducatu *Styriæ* A. 1765.

1. Tussis quotidie vehementior.
2. Vaccæ lac non præbent.
3. Tristitia, somnolentia, caput & aures pendulæ.
4. Secunda aut tertia foetidus alvi fluxus.
5. Oculi rubri, icorem fundentes; cornua vero una cum ore valde calida.
6. Ruminatio cessat.
7. Ex naso fluit humor crassus, foetens.
8. Quibusdam in bobus os internum tenaci muco obducitur, & præ calore fissuras acquirit; aliis vero non item.
9. Calor indies augetur, exspiratio fit foetida & celer, & venter contrahitur.
10. Quamprimum a miasmate inficitur animal, mox esurit, & iacens locum sæpe mutat.
11. Fluxus alvi cruentus apparet.
12. Quandoque eructatio, flatus, & alvi distentio observatur.
13. In nonnullis bilis exundat, & viridi colore tincta per vias urinæ excernitur.
14. Animal de die in diem debilius evadit, non amplius surgit, ac tandem
15. Perit die 3, 4, 5, 6, 7, 8, vel ad summum 9.

In cadaveribus apparet caro mollior & nauseosa, sanguis nigricans, intestina naturali colore tincta, cystis fellea valde magna, cor ni-

gricans, omasus durissimus & indigesto fœno plenus.

In *Cariathia*.

1. Si pili, præsertim in bobus, duriores redduntur, erigunturque eodem fere modo ut setæ dorsales in sue, signum evidens est tale animal contagio infectum fuisse.
2. Incipientis quoque mali signa sunt insolita lassitudo, aures pendulæ, caput nutans, oculi tristes, appetitus abolitus, cructatio, lactis defectus aut color alienus.
3. Observatur etiam calor præternaturalis totius corporis, post frigus & tremorem, quo durante aures, nasus, & os frigidum se prodit; contractio ventris repentina; respiratio difficilis, calida, fœtens; oculi turbidi & humore manantes; spuina circa labia, os vero interne album & muco obductum, quandoque vero & siccum, vel penitus nigrescens; sitis modo inextinguibilis, modo nulla, etli ingens calor adfit; in faucibus & palato vesiculæ ac tumores phlogistici; fluxus ex ore, salivationem referens, quandoque maleolens; Diarrhœa non raro fœtida, sanguinea, aut purulenta; alvus quandoque obstructa; in quibusdam urinæ suppressio cum abdominis intumescencia; solet & aliquando sanguis per vias lotii, aut lactis prodire; venter non raro inflatur, ut

& collum, adinstar strumæ; apparent quandoque in cute tumores, qui sponte aut ferro aperti, fœtidum icorem fundunt; in nonnullis cornua aut unguæ finduntur, ac decidunt, alii vero rigiditate membrorum aut convulsionibus corripuntur. Denique perit animal die 3, 4, 5, 6, 7, vel & ferius.

4. Intercallares quoque dies in nonnullis observantur.
5. Cadavera extinctorum animalium exhibuerunt intestina, ac præsertim crassa, aëre valde distenta, & per factam abdominis aperturam insolito impetu exitum mollientia; cystim felleam multo maiorem, & crassa bile turgidam; omasum imprimis induratum, & indigesto siccoque pabulo factum ita, ut lamellatim educi queat; in omaso, obomaso, intestinis, hepate, liene, corde, pulmonibus, œsophago, faucibus, meningibus &c. observatur insucta quædam atonia, laxitas, vasorum infarctus, hydatides, obstructiones, sanguinis extravasationes, qui perpetuo crassior aut fluidior, nec non fœtens, ac alieno colore tinctus, apparet. Tumores modo clausi, modo vero aperti, in quibus purulentus ac fœtidus humor nidulatur; maculæ fuscæ, cæruleæ, nigræ; vesiculæ flavo ac putrido icore plenæ; medullæ ossium liquatæ, vel alieno colore

tinctæ; fœtor intolerabilis, etiã nisi cadavera statim post mortem aperta fuerint.

Communitè autem *in principio* morbi latet anguis in herba per 5, 6, 7, 8, hebdomadas, donec tussire incipiat animal, quæ tussis 10-14. 14 dies antequam alia mali symptomata se prodant, sæpius observatur. In nonnullis, quamprimum morbus invasit, mox fœtidum spargunt odorem, qui indubiæ ac intra paucos dies secuturæ mortis signum constituit. Quidquid bono cum successu in lue bovilla tentare licet, id omne in hoc stadio perficitur, quo elapso frustra plerumque adhibentur omnia selectissima quoque remedia.

In augmento ruminatio abolita, ac respiratio difficilis apparet, & indicat iam præsentem inflammationem. In lue illa, qui cancer linguæ (*Surlangue*) vocatur, oritur in hoc stadio, ut antea dictum, prope linguæ radicem vesicula quædam rubro anulo cincta, quæ brevi tempore aucta icore suo linguam corrodit ac destruit.

In statu pessima semper symptomata occurrunt: Ex ore & naso fluit fœtidus icor, vaccæ abortum patiuntur, alvi fluxus fœtidus & coliquativus se prodit, in nonnullis sanguis per alvum exit, ac brevi postea moriuntur.

Articulus 2.

CAUSÆ

I. *Physicæ.*1. *Aër.*

Atmosphæra, quæ nos atmbit, continet ea omnia corpuscula, quæ ex individuis regni animalis, vegetabilis, ac lapidei, omni momento avolant, dum vis naturæ eadem multiplicat, conservat, ac destruit. Ex unione mollecularum tam diversarum, specificus sæpe character aëri imprimitur, nunc uni vel alteri creaturæ noxius, ut patet ex morbis epidemicis hominum, equorum, canum &c. Sed præter occultum aeris vitium, datur etiam manifestum, ex qua lues bovilla nasci potest, nempe transitus repentini ex calido in frigidum, ex humido in siccum, vel econtra. Anno ab urbe cond. 341. *ex intemperie coeli raptim mutatione in contrarium facta, (ut ait Livius) pestilens omnibus animalibus aetas excepit.* Eadem aeris vicissitudines in terris nostris observatæ sunt iis annis, in quibus lues epidemica boves nostros devastavit.

2. *Ingesta.*

Unanimis Commissariatuum nostrorum opinio est, præcipuam luis bovillæ causam fuisse repentinas aeris mutationes ex humido in siccum, unde graminum succi alicnam indolem

obtinuerunt, quam vis vitæ in bobus superare, ac in bonum sanguinem mutarè non potuit. *Causa mali* (ait Author observationum de lue bovilla, quæ in collectaneis Societatis oeconomicae Bernensis leguntur) *communiter adscribitur aestatis elapsæ immodico calori, quæ plantarum nimium exsiccat.* Vasa plantarum nimium humectata, a calore immodico radiorum solarium subito contracta facile dehiscent, unde succi effusi ac mora corrupti ruginem, ustilaginem, indeque varia insecta producant, animalium valetudini maxime adversa.

Noxium quoque est infuetum pabulum; animalia, quæ succulentis plantis adfuenta sunt, male valere, aut debitam magnitudinem attingere raro solent, si siccioribus, aromaticis, montanisque plantis nutriuntur, eodem sane, ac si boves ex apricis ac elatioribus locis, paldes ac grave. solum habitare coacti fuerint. Ucrani populi suos boves ad eam magnitudinem perducere nullo modo valent, quam Hungari acquirunt, iidemque in Carniolæ montibus ubique minores, quam in humilioribus eiusdem provinciæ locis, eadem de causa.

Noxium quoque pabulum subministrant pecoribus pascua nostra publica, quamdiu in eo, qui nunc viget, miserrimo statu persistunt. Bos ob maxillam superiorem edentatam, non solum obiter cibum masticat, sed & plantas

maiores eligit, quas longius a radice, ac solent oves & equi, dentibus abscindit. Cum vero in pascuis sterile solum exigua tantum graminum folia proferat, dum plantæ maiores ab unguis dentibusque aliorum animalium destructæ fuerunt, quomodo esurientibus fatigatisque bobus idoneum dabit alimentum? pascua publica sunt etiam ea loca, ubi boves exteri ab itinere lassii quiescere ac cibo refici solent. Iam vero si unicus tantum inter eos fuerit, pestifera lue vel leviter infectus, gramina pariter veneno illo inficiet, quibus corpore incubuit, quasque attigit ore. Sic indigeni boves, quamquam sanissimi, si eas herbas gustaverint, contagium contrahent, illudque cæteris communicabunt. Veritatem hanc in Styria A. 1765. tristissimo exemplo vidimus confirmatam; dum enim nequam mercator, ut telonia evitaret, boves suos per semitas alpium æstivo tempore pelleret, morbo correptos in pascuis alpinis ea occidere coactus fuit. Brevi post Styriaci boves, qui eadem loca adierunt contagio adfecti omnes perierunt.

3. Exercitatio.

Mammalium omnium fluida motu nimio agitata aliena vasa facile subeunt, & in alcalinam acrimoniam degenerant. Iam vero si boves fervido soli expositi, longum iter insti-

tuunt, facile omnino est, ut humores nimio motu perciti, alienam indolem acquirant, stagnent, putrescant, sicque morbos acutos & contagiosos disseminant, etsi in iis locis, in quibus empti fuerunt, sanissimi fuerint. Quod si summo hoc in æstu frigidiorum aquam affatim hauriant, mirum sane non erit, perniciosissima mala inde nasci, præsertim cum bruta hæc aliunde minus transpirent, ac crassiore sanguine gaudeant. Mixtus cruentus ab hac causa sæpe provenit, quem nostri herba Chelidonii pinguedine mixta, ac intra œsophagum animalibus intrusa, feliciter sanant.

II. *Politica:*

I. Sal commune nimis pretiosum.

Ad promovendam in bobus digestionem, sale communi nil præstantius reperitur; hoc enim tenacem ingestarum stirpium substantiam destruit, maiorem salivæ ac humoris gastrici copiam colligit, suoque acido putredini resistit. *Muria* (inquit Doctiss. *Bertrandus*) appetitum excitat, animalia a pluribus morbis præservat, præsertim in Regionibus a mari distitis, ubi plantæ minorem salis communis copiam fovent (*Collect. Bern.*). Sapienter *Sullyus* multis in locis damnat illos, qui pretium salis augere, sicque rusticos ab emenda pro suis bobus tam salutari medicina, deterrere non dubitant.

2. Servitutes.

Eas unice hic intelligo, quæ Dynastis, aut communitatibus a subditis præstitæ, boves eæ demandant, ubi aliqua luis suspicio esse potest, & tam sana quam infecta animalia simul conveniunt. Aliunde hæc servitia subditorum, quæ a nostris Rabotæ vocantur, rei agrariæ summopere noxia esse nemo dubitabit, qui perpendere voluerit, ita boves mirum in modum delassari, finum dispergi, agricolas e suis ædibus evocari, bona eorum diminui, eamque lædi libertatem, sine qua ager rite colli nullo modo potest.

3. Arbitria.

Peccant illi, qui lue bovilla grassante, macelariis libertatem donant, ea Regiones adeundi, ubi dictum malum viget. Severis id legibus prohibendum ubique foret, etiam si caro majori pretio venderetur. Quid prodest reipublicæ favor ille arbitrarius, mercatorum quorundam utilitatem promovens, dum patria fatali luis incendio misere devastatur. Propria commoda quærere, ac reipublicæ oblivisci, summum scelus, summa perfidia est.

III. *Morales.*1. *Lucri fames.*

Hæc A. 1765 in Ducatu Styriæ luen illam introduxit, quæ etiam anno elapso circa Prugg,

Dirnberg, Seckau, aliaque loca sæviit. Idem contigit in Italia A. 1713, teste Lancisio, dum ait: quidam callidissimi mercatores a consulari via digressi per diverticula boves quamplurimos peste contactos in hasce regiones introduxerunt, nostrisque bobus, sanis cæteroqui ac vigentibus permiscuerunt, unde factum est, ut gravissima contagionis semina in agris nostris primò dispersa fuerint.

2. Mens effrenis.

Politici corporis illibata sanitas sine inperurbata adfinitate inter divinas humanasque leges subsistere nullo modo potest. Date ea quæ sunt Cæsaris Cæsari, quæ sunt Dei Deo. Summum ius soli innixum potestati, liberrimus cogitandi modus, religioni contraria sapientia, publicam felicitatem evertunt, calamitates adferunt, & rempublicam destruunt. Bella, famæ, pestis, aliaque divinæ iracundiæ flagella timenda sunt ab illis, qui seposita charitate, nihil vident, nihil amant, nisi seipfos. Hæc radix, hic fons omnium malorum: *Ecce manus mea erit super agros tuos, & super equos, & asinos, & camelos, & boves, & oves pestis valde gravis.* (Exod. 9. v. 3.)

3. Inscitia.

Lethargo hoc sepulta mens, debilis erit, inculta, & inefficax semper. Culturæ artium scientiarumque Europa vires suas debet. In-

dustria ac philosophia, sunt duo cardines quibus publica salus unice innititur. Inter causas luis bovillæ numerandus quoque est defectus eorum hominum, qui ratione & experientia edocti, pecorum ægri tudines sanare norunt. Medici equidem ægros boves adeunt, cadavera aperiunt, sed experimentis destituti, quæ remedia aptare debeant, sæpe ignorant; sic malum perseverat, crescit, & nulla arte coercitum, pro lubitu debachatur.

Articulus 3.

MUTATIONES.

In Salutem.

Inter centum boves, qui in terris nostris luem contraxerunt, vix decem sanatos fuisse vidimus, eos nempe, qui

1. Ultra octiduum vitam protrahabant.
2. Copiosam ex ore salivam fundebant.
3. Quibus oculi flavam materiem plorabant.
4. Tumores in cute nati, sanitatem multis adtulerunt.
5. Ut & mutatio morbi in alium morbum.
6. Minus periclitabantur tauri, vaccæ abortum passæ aut lactantes, nec non boves debiles, macri, & adulti.

In Morbum.

1. In mictum cruentum 3, 4, 5, 6 die.

2. In fluxum alvi colliquativum, iisdem diebus.
3. In cutanea ulcuscula semper salutaria. *Hüchel.*
4. In decubitus ad artus plerumque salubres: *evadere consueverant, si factio ad nates & ad crura decubitu, ne libere possent incidere, prohibiti fuissent. Lancis.*

In Mortem.

1. Si sanguis cum stercore & urina prodibat.
2. Si alvi fluxus colliquativus, foetidus.
3. Respiratio difficillima, cum foetida expiratione.
4. Abdomen valde inflatum.
5. Appetitus integre abolitus.
6. Situs perpetuo decumbens.
7. Magis periclitabantur boves pingues, alacres, ac iuvenes.
8. Facilius etiam peribant in stallis, quam sub diu relictis.

Quæstio I. An inflammatio pulmonum pro morbo primario semper agnoscenda sit?

Verum est quidem: originem peripneumoniaci mali (ut ait Cl. *Hoffmannus* M. R. V. S. 2. C. 6.) *etiam esse posse ex primis viis, si stomachus flatibus & spasms detinetur, qui*

sanguinem nimia copia ad partes superiores, imprimis thoracum, urgent; cum vero ex tali causa nata lues non uno impetu, sed sensim adoriatur, & distentio abdominis, appetitus abolitus, aliaque symptomata læsæ digestionis, antequam inflammatio oriatur, se prodere debeant; in nostris autem bobus appetitus paucis ante mortem diebus evanuerit, ac putredinis, summiq̃ue caloris signa, sub initium morbi apparuerint, probabile videtur, pulmonum inflammationem esse morbum primarium, læsam vero digestionem pro secundario, seu, ut Medici vocant, pro symptomate, habendam esse. Læsa itaque digestio non est proxima causa luis, quæ prioribus annis apud nos sæviit, sed effectus prævæ qualitatis alimentorum, ut antea dictum fuit, quæ causam occasionalem febris constituit, sanguine nempe ad stases in minoribus vasis constituendas ita disposito. Non ergo errabit, qui dixerit boves nostros, duobus morbis distinctis, eodem tempore correptos fuisse, læsa videlicet digestionis vitio pabuli, & inflammatione pulmonum a miasmate specifico, quocumque modo iisdem communicato.

Quæstio 2. An omnis status viscerum nonnaturalis in cadaveribus observatus, prægresso morbi adscribi debeat?

Solent passim homines, iuxta ea, quæ in cadaveribus observantur, de statu morbi iudi-

care; quam vero fallacia sint eiusmodi iudicia, quisque facile intelliget, qui perpendere voluerit, quam mire mutari vasa & viscera possint, quoties liquida inquinata & corrupta se produnt. Sanguis niger, grave olens non causæ morbi, sed mortis effectus est; disrupta vasa non durante morbo, sed aucta putredine & abolito post mortem solidorum elatere fuisse vero similis mihi sane videtur; idem dicendum de maculis gangrænosis, quæ a sanguine post mortem pariter stagnante non raro oriuntur. Neque minus errarunt illi, qui viso omaso ab ingestis adhuc crudis infarcto, causam mali proximam hanc unice arbitrati, validissima purgantia ægris animalibus instruserunt, unde febris indubie aucta, ac ea etiam morti tradita fuerunt, quæ vi vitæ, aut alia methodo adhibita forte sanari potuissent.

Articulus 4.

REMEDIA PRÆSERVATIVA.

Quemadmodum causa (*Artic. 2.*), ita & remedia præservativa alia sunt Physica, alia Politica, alia denique Moralia. Prima dicitur nobis experientia, secunda legislator, tertia religio.

I. *Physica.*

I. Phlebotomia.

Quamprimum vel minima suspicio est, con-

tagio infectos fuisse boves, venæ sectio protinus administranda est, & omni secunda aut tertia die, ter repetenda. Qualibet vice sanguis copiose & eousque emittendus, donec animal præ debilitate pedibus insistere non possit. In prima venæ sectione sanguis exit calidus, nigricans, sero destitutus, & rubra spuma tectus; in secunda consistentiam & colorem meliorem habet; in tertia vero iam ruber est, ac debitam feri copiam ostendit. Talis sanguis si in secunda venæ sectione colligitur, tertiam non indiget, si vero in tertia pravæ notæ sanguis exeat, quarta repeti potest. Cavendum vero ab hac operatione, quoties vel minimum incipientis luis signum iam adest, tunc enim nata iam inflammatione, missio sanguine vires minuuntur, ac interitus sine dubio acceleratur.

Utilissima quoque venæ sectio est in iis bobus, quibus sanguis, a longo itinere ac nimio motu agitatus, stases ac putredines minatur.

2. Sal commune & nitrum.

Sal commune digestionem accelerat, crassos humores attenuat, excretionem promovet, putredinem arceat. Detur itaque quotidie bobus sal hoc purum, vel solutum in iusculis, aut fœno mixtum. In maritimis regionibus sufficiunt herbæ salis, ut Kali, Chenopodium maritimum. Salsola, aliæquæ similes.

Nitrum quoque pecoribus cornutis, præsertim grassante lue, perpetuo salubre est, tam ob vim propriam antiphlogisticam, quam ob sal commune, a quo a nostris integre nunquam depuratur. Obiicient quidem aliqui, pretiosum esse nimis hoc genus salis quam ut pauperes id emere ac bobus dare queant; sed ego modum tradam, quo sal hoc ubique & absque magnis sumptibus parari potest; postquam rusticus finum certo in loco quotannis aggestum in agrum transtulit, humum erruat, sub tecto reponat, viva calce misceat, & omni triduo revolvat. Sic tractu temporis ex cumulo hoc sal quoddam efflorescet, quo viso salina huius terræ substantia in aqua calida solvi, & lixivium evaporari debet eousque, donec in loco frigido crystallos constituat. Scio equidem ius nitrum parandi, in quibusdam regionibus, esse mere privativum; sed & scio salis communis pretium aut leve esse debere, aut dandam rusticis libertatem nitrum parandi, quo boves feliciter alere ac conservare queant: *Quod si sal evanuerit, in quo salietur? Matth. V. v. 13.*

Inter salina remedia præservativa numerandum etiam est fel vitri, quo Helveti quidam utiliter nunc etiam utuntur. Substantia hæc salis alcalini insignem copiam fovet, quod laxis omasi fibras stimulat, & acidum a læsa digestionem natum feliciter absorbet.

3. Amaricantia.

Scio nonnullos, tempore luis dedisse bobus, loco aquæ communis, decoctum Absynthii, Cardui benedicti, Salviæ, ac similia, quæ bibere quidem sub initium detrectabant, donec necessitate compulsi iisdem uterentur, eo cum successu, ut ii soli a lue fuerint præservati, qui hac methodo tractabantur. Amara hæc remedia bilis vices agunt, mucum attenuant, heterogenea ex alvo pellunt, & solidis partibus robur conciliant, ut crassi humores facilius solvi queant.

4. Alia Remedia præservativa.

Cl. *Bourgelat* in *Malide Anginosa*, sequentibus utiliter usus est.

Theriacæ vel Orvietani	Drach.	3.
Caryophyll. arom.	—	1.
Cinamomi	—	1
Piperis	—	2
Zinziberis	—	1
Baccarum		

Nux moschata mediocris magnitudinis.

Pulverifata & mixta infundantur cum mensura una, seu libris duabus aut tribus vini rubri generosi. Post sex horas sumenda sunt omnia hæc ab animale, quod ante per quinque aut sex horas nullum pabulum adsumpsit.

In Dominio *Blankenstein* Ducatus Styriæ, sequens remedium præservativum inprimis se commendavit.

Cretæ Colonienfis albæ libr. $\frac{3}{4}$
 Piperis longi $\frac{2}{5}$

Fiat pulvis, de quo dabatur tauro grana triginta quinque, bovi triginta, vaccæ viginti quinque, vaccæ gestanti viginti, vitulo decem aut quindecim. Dabatur cum pane, aut butyro quavis tertia die, ea conditione, ut animal per duas horas a sumpto pulvere nihil comedat. Sic continuabant per dies octo; altera vero hebdomada medicamine opus non erat, sed tertia denuo ingerebatur idem pulvis, ut prius.

Doctissimus *Hallen*, Professor Berolinensis, in Præfatione ad Historiam animalium, circa modum præservandi boves ab omni lue, hæc habet ex rescripto regio desumpta: Iuratæ personæ in omni loco constituendæ omnino essent, quæ animalia in stallis quotidie visiterent, & quamprimum vel minima luis signa se produnt, superioribus denunciarent. Nota itaque hisce viris deberent esse symptomata luis incipientis, nempe fluxus materiæ ex oculis & naso, tremor totius corporis, frigus capitis & auricularum, hæ ipse præter morem pendulæ, lactis defectus, imperfecta ruminatio, stertor, fitis, strepitus iuncturarum, dum animal movetur, alvi obstructio cum subsequente fluxu liquidæ substantiæ ad aliquam distantiam e corpore expulsæ. Ubi signa hæc apparent, debent boves in eam stallam transferri, in qua

equi prius erant, & econtra, cum effluvia unius individui effluviis alterius corrigendis aptissima sint. Deim sana animalia ab infectis separanda, factoque divortio iisdem vena in collo secanda est. Hoc facto post aliquot dies, datur omni mane una dosis pulveris huius in aqua, vel pauculo aceto, dein per aliquot tempus sine omni relinquitur animal.

Nitri depurati	libr. 2.
Cornu cervi usti	— 1½
Camphoræ	— ½

Ex his simul commixtis fit pulvis, cuius dosis est uncia semis. Præterea omni vesperi datur bovi poculum aceti cerevisiæ, cum cochleari uno olei olivarum; sicque pergere oportet quousque viget morbus. Mane & vesperi fricandum etiam est animal, ut transpiratio, & circulatio sanguinis promoveatur. *Ludovicus Hückel*, in *Tractatu suo de Morbis Bovum*, sequens remedium præservativum imprimis commendat.

Bacc. Sambucci.	
— Sorbi aucupariæ.	
—	ana libr. β.
— Lauri	— unc. ij.
Gentianæ rubræ.	
Rad. Levistici.	
— Vincetoxici.	
Sem. Apii Macedon.	ana unc. j.
Nitri depurati.	lib. β.

Simul omnia redigantur in pulverem, qui boves, capras, oves, fues & equos a morbis epidemicis egregie præservat.

II. *Politica.*

I. Contumaciæ.

Valetudinem generis humani ac animalium domesticorum politicæ maioris minorisque leges ubique tuentur, ac iubent, ut animalia, ac homines etiam, qui a regionibus lue infectis adveniunt, determinatis in locis, per aliquot dies, aut hebdomadas morari debeant, donec deposita omni contagii labe, ulterius liceat proficisci. Erigenda itaque, hunc in finem, ædificia, in confiniis provinciarum, nec ex Hungaria aut Croatia, si lues ibidem grassatur, boves ullos admittere oportet, nisi prius, mora facta, constet, nulla contagii labe eos esse inquinatos; nullum enim æs a summo principe melius inpenditur, quam, quod subditos eorumque bona tuetur.

2. Separatio ægrorum animalium a fanis.

Inter alia præservativa remedia in lue bovila, tam a legibus Auftriacis, quam a Silesiaco Generali, inprimis commendatur tempestivum divortium infectorum animalium a bene se habentibus. *Cum pestilentia in gregem incidit (ait Columella) confestim mutandus est*

coeli status, & in plures partes distributo pecore longinque regiones petendæ, atque ita segregandi a sanis morbidi. Hinc sani boves in stallis detinendi sunt, & ne quidem ad aquas pellendi, quas alii potare solent; *unicum enim (teste Lancisio) certumque præsidium ad luem antevertendam in eo fitum est, ut sanos atque integros tum ab ægris bobus, tum a rebus aliis simili tabo contaminatis, quam diligentissime tueri.* In nonnullis Carniolæ montanæ locis ægra animalia stallis includebantur, dum sana die noctuque in agris & filvis discurrebant.

3. Cadaverum sepultura debito modo, suisque in locis instituta.

Mortuorum cadavera (inquit Gesnerus) ultra fines villæ proiicienda sunt, & altissime obruenda sub terris, ne forte ipsorum corporum halitus interna sanorum contingantur & pereant. Cavendum itaque, ne in fossis, paludibus, aquis, aut lacubus eadem proiciantur, aut obiter tantum, & prope domus sepeliantur, sed ea prius in frustra conscissa, & viva calce adpersa in foveis, quarum profunditas septem aut octo pedes ad minimum habeat, longe ab ædibus ac stallis terræ tradenda sunt, ne canes, vulpes, lupi eadem extrahere, sicque contagium disseminare queant. Iam vero quaestio hic occurrit, an liceat prius coria detra-

here & iis uti, vel una cum corio debeant sepeli. Ill. Archiætrorum Princeps L. B. van Swieten, in Epist. ad D. Iosephum Kneæ, adfinem meum, & Physicum Rudolfbergensem conscripta, hac desuper ita iudicat: *coria non spargunt contagium; certus sum. Hinc in Styria suasi ante aliquot annos, ut miseris relinqueretur hoc solamen, quod & factum fuit.* Eadem est Itali amici mei opinio, dum ait: *la pelle non vecca danno alcuno, & il grasso adoperarsi liberamente per far candelle, quando sia stato prima cotto e purificato all'aria aperta; e cio per esperienza certissima.* Idem observationibus suis confirmavit Ill. Marchio de Curtivron; ut enim certus esset, an pelles eiusmodi contagium spargant, sanos boves hilce coriis totos tegere voluit, eademque sub aquis, quas bibere quotidie solebant, studio demersit, & tamen nec minimam quidem noxam sanis animalibus inde illatam vidit, indeque conclusit, coria hæc tuto detrahi, & possessoribus dari posse. Veruntamen contrariam alii sententiam tenent, ac volunt, cadavera animalium lue extinctorum una cum corio terra obrui debere, quod & factum in Italia, Borussia, aliisque locis non paucis. Quid ergo statuendum? media via hilce in casibus, meo iudicio, tenenda, & si statim post mortem cadaver valde fœteat, ac contagium etiam ab illis, qui corpora hæc aperiunt, ulterius propagatur, tunc una cum corio sepelienda, si

vero non ingens fœtor adest, nec viscera valde corrupta sunt, tunc poterit corium tuto detrahi, ea tamen conditione, ut longe ab ædibus per aliquot hebdomadas aeri libero exposita iaceat, nec statim, ut detractum fuit, domibus inportetur.

4. Laniariorum reformatio.

Superius demonstratum fuit, aliisque exemplis passim constat, luem bovillam a lanionibus & mercatoribus introductam fuisse, dum propriæ utilitati unice intricans & sordidum hoc genus hominum, infectos boves leviori pretio coemptos introducere, & fanis commiscere non dubitarunt. Quamobrem reipublicæ salutis apprime consultum sane foret, si provinciæ, urbes, aut societates, emerent boves, factaque in confiniis contumacia, iis macella publica providerent; laniones vero stipendio ducti, & cautione muniti, singulis mensibus exactum venditæ carnis rationem darent. Cum vero & vitulis, hædis, capreolis, & urbes indigeant, sic obligandi rusticorum superiores, Supani dicti, ut quavis hebdomada vitulos & hædos intra confinia provinciæ natos, ad lanitaria deferant, interdicta, quovis tempore, exteris hominibus eorundem venditione.

5. Favor erga illos, qui copiosos alunt boves.

Ut hoc obtineatur, necesse est

1. Ut tenue fit pretium falis communis.
2. Præmia constituere illis, qui maiorem numerum boum bene faginatorum ad nundinas pellunt.
3. Societates œconomicas constituere, quæ boves alant, & genuinum alendi modum rusticos edoceant.
4. A gravi iugo realium ac personalium servitutum subditos liberare, dempta enim libertate manca erit semper agricultura & animalium alimomia.
5. A rustica conditione luxum, ebrietatem, otium, aliaque scelera magis familiaria, apta educatione, præmiis, ac pœnis avertere.
6. Impedimenta omnia, quæ hoc opus morantur, sedulo remove, quarum præcipua sunt, indebita proportio inter agros, campos, vites, sylvasque; pascua male culta; consuetudo inveterata.

III. *Moralia.*

Memores semper, divini consilii nos esse decet: *invoca me in die tritulationis, eruam te, & honorificabis me.* Imitandum itaque exemplum S^c. P. Clementis XI, qui grassante bovilla peste: *ad supremum misericordiæ patrem,* (inquit in concess. indulgent 14. Octob. 1713) *illum scilicet, qui laboribus hominum etiam de*

mutis animalibus solatia subrogavit, toto corde clamavimus, Et adhuc elata magis voce clamare non cessamus, ut sine quibus non alitur humana conditio, nostris faciat usibus non perire.

Articulus 5.

REMEDIA CURATIVA.

Dolendum sane, nullum, quod luem bovillam certo sanet, specificum remedium hactenus detectum fuisse. *Candide fatemur, (ait etiam doctiss. Lancisius) nullum unquam verum, certum, validum, ac specificum præsidium compertum esse; pleraque vana, multa noxia, pauca alicubi utilia occurisse. Quod sane operæ pretium esse arbitramur, ut id omnes norint, atque ut nostris etiam posteris præsentis commentario significetur. Quidquid sit tamen ea remedia fideliter dicam, quæ contra luem bovillam in terris nostris, paucis ab hinc annis feliciter adhibita fuerunt, additis selectioribus nonnullis, quæ ab aliis proposita dataque leguntur.*

Methodus I.

Ante omnia vena aliqua maior in collo aut ventre secanda, eaque sectio bis ac ter etiam repetenda, ita tamen, ut matutino tempore, aut post meridiem celebretur. Dein potio paranda, hordei mensura in octo mensuris

aquæ per horæ dimidium cocta, addita in fine uncia una nitri. Decocti huius colati, & cum aceti femimensura, nec non mellis quarta mensuræ parte commixti, dimidia quantitas miscenda cum aqua, quæ ægro bovi pro potu datur, ut intra viginti quatuor horas tota decocti quantitas assumpta fuerit.

Observ. 1. Omnia hæc humores diluunt, attenuant, cohærent, hinc apprime laudanda, si lues a nimis agitato ac æstuante sanguine, suam originem traxerit.

Observ. 2. Cavendum vero a sectione venarum, si iam tussis & stertor adest; tunc enim heroico hoc remedii genere, transitus inflammationis in gangrænam & sphacelum certo certius promovetur.

Methodus 2.

Uncia semis cinerum clavellatorum (German. *Pottasche*, Italis vero *Lumecatina*,) solvatur in aqua calida, & vesperi una cum farina detur ægro animali. Sequenti die additur priori dosi adhuc drachma una dicti salis, sicque per 3, 4, 5 dies augetur quantitas eiusdem, donec uncia una fuerit; dosis hæc conservatur, daturque quotidie, donec animal convalescerit.

Observ. 1. Proprietas alcalinorum est acidum absorbere, indeque in sal neutrum mu-

tari, quod mucum in primis viis attenuat, & digestionem promovet. Si vero putredinis signa iam præsto sunt, tunc a salibus alcalinis eandem promoventibus omnino abstinendum est.

Methodus 3.

Detur omni mane cochlear unum pulveris pyrii, cum butyro, melle, lacte sano, vel aqua tepida.

Observ. 1. Pyrius pulvis in forma sicca, vix aliquid boni præstat cum omasus sicco ac indigesto pabulo infarctus, humore careat, quo pulvis ille solvi, & ita vires suas exere-re valeat.

Methodus 4.

Fricanda quotidie lingua linteo, quod nitro in aceto vini soluto, probe fuerit humectatum; dein detur bovi uncia una nitri depurati, ac in pollinem redacti.

Observ. Frictione hac venenum a nobilibus locis ad ignobilia revocatur, nitrum vero phlogosum temperat.

Methodus 5.

Animalia, in quibus cystis fellea a contento humore ultra modum extensa est, tremere plerumque solent. Ubi symptoma hoc apparet, tunc os animalis vi intrudendum intra

facculum, in quo pulres ex fern. Lini, in lacte una cum paucō melle coctis facta, fuerit collocata.

Observ. An inflammatione pulmonum ab hac methodo abstinendum.

Methodus 6.

Omni mane detur bovi stercus humanum, ad magnitudinem nucis avellanæ; dein manipulus lupuli in aqua cocti & expressi una cum decocto in fauces intrudatur. Præterea mane & vesperi, per aliquot dies, per bihorium circiter, ab assumpto remedio, ab omni pabulo abstinere debet animal.

Observ. Alkali volatile, & saponacea excrementorum substantia, laxas primarum viarum fibras erigit, viscida attenuat, excretiones sollicitat.

Methodus 7.

Boli Armenæ

Nitri ana unc. iiij.

Rad. Gentianæ. j.

Picæ fuliginis caminorum unc. ij.

M. F. pulvis, de quo cochlear unum, mane & vesperi, cum duabus partibus aquæ, & una aceti, dari debet. Stragulis etiam tegendum est animal, ac decocto farinæ, cum fursuribus triticeis, addito paucō aceto, quotidie potandum est.

Observ. 1. Boli nerveas primarum viarum tunicas tuentur a stimulo humorum acrium & corruptorum; gentiana vero amarissima & aromatica stomachum roborat.

Observ. 2. In lue, quam densitas humorum comitatur, potu copioso nihil præstantius est, addito aceto, quod egregie resolvit, & putredinem arcet.

Methodus 8.

Prima die detur drachma una antimonii, cum butyro, aut alio quocumque modo; altera die adde grana triginta, & sic porro, usque ad semunciam, quæ dosis servanda, usque ad convalescentiam. Post adsumptum antimonium exercitandum est animal, dein in stalla calida detinendum.

Observat. Antimonium quoque crudum agere in corpora animalium, demonstrat experientia, an vero id proprio pondere, an stimulo mechanico partium angulatarum, an vero portione aliqua regulinæ substantiæ ab humoribus specificæ naturæ, a sulphurea separatæ id contingat, non facile iudicium est.

Methodus 9.

Antimonii	lib. j.
Nitri	— $\frac{1}{4}$
Tartari	
Sulphuris ana	unc. ij.

F. pulvis, cuius bina cochlearia, una cum pane, matutino tempore ingerenda sunt, infundendo postea cochlear aceti, quo assumpto per dimidiam horam motu continuo agitando animal, dein per bihorium in stalla calida sine cibo detinendum. Vaccæ datur unciam cochlear, vitulo vero dimidia eiusdem pars.

Observ. 1. Certum est, Sal commune, Nitrum, Sulphur, Antimonium &c. debito modo & tempore adhibita, inter remedia morborum bovilli generis, principem locum habere, Gressel.

Observ. 2. Præsidia hæc vires erigunt, putredini resistunt, humores attenuant; interserviunt etiam scopo præservativo, quo in casu dimidia dosis sufficit.

Methodus 10.

Bos infectus iuxta spinam dorsii, & ad iuncturas, obliniendus petreolo, cui pauca quantitas bituminis Iudaici addita fuerit. Eadem mixtura obducenda undique superficies interna oris & faucium. Præterea stalla fumiganda bitumine dicto & paucis sulphure, aut pulvere pyrio.

Observ. Hac methodo plurimi boves servati fuerunt, nec fallit unquam, dummodo animal obductam petreolo cutim lingere ac detergere incipiat. Mira vis latet in bitu-

minibus fluidis pro sanandis morbis epidemicis bovilli generis.

Methodus II.

III. L. B. van Swieten, in citata *Epist. ad D. Doct. Knee*, sequentem curam in lue bovilla propulsit.

Lues epidemica bovum est, quæ iam per 15 annos & ultra apud Batavos grassatur, & in diversis Europæ locis pullulat, variis tentata modis, sed non multo cum successu.

Simul ac prima morbi signa sunt, (caput nempe pendulum, oculi tristes, cessans ruminatio) suaderem ut daretur sequens.

<i>Vitrioli albi</i>	unc. β.
<i>Mellis</i>	— iij.
<i>Aquæ puræ</i>	libr. iβ.

Per infundibulum in fauces infundatur mane. Potus copiosus tepidus ex decoctio fursurum. Repetitur idem remedium per tres dies.

Hæc dosis pro vaccis adultis, pro iunioribus debet minui.

Notandum, quod adulto morbo noceat.

Potus copiosus deinde solus, addito aceto, vel & decoquendo cum fursuribus acidus fructus.

Observ. I. Vitriolum valde stimulum, motum peristalticum promovet. Mel crassos

humores attenuat, acetum vero putredini resistit.

Methodus 12.

Doctiss. Hallen. l. c. circa curam luis bovilæ, hæc habet.

Animalia infecta & ægra a sanis separanda, iisque quotidie, mane & vesperi dandus pulvis hic resolvens.

Nitri puri	libr. $\frac{3}{4}$	
Cremor. Tartari	—	$1\frac{7}{8}$
Camphoræ	unc. vj.	<i>Dosis sunt</i> <i>drachmæ quinque.</i>

Durante morbo nullum pabulum dari debet, sed sufficit manipulus avenæ, vel hordei in aquæ pinta coctus, ac tepide assumptus. Circa meridiem infunditur una quarta pars, aut sexta quartæ aceti cerevisiæ fortioris, cum binis cochlearibus olei lini. Incipientem alvi obstructionem sanat uncia dimidia Rhei manachorum pulverisati, cum pari dosi nitri, & decem cochlearibus olei lini mixti. Aer in stallis corrigendus vapore ebullientis aceti &c.

Observ. 1. Mira olei expressi vis in eliminandis e corpore mammali particulis hæterogeneis primarum viarum. Præclaros etiam in hominibus præstat effectus, suis in casibus & apta dosim datum, ut sæpius expertus sum.

Observ.

Observ. 2. Felices sunt illi, qui camphora, in morbis acutis, prudenter utuntur, ac veniet dies, quæ specificas eius vires revelabit.

Methodus 13.

In malide anginosa sequentia remedia passim laudantur: *Lingua, eousque fricanda, donec sanguinem fundat, Et vesicula integre ablata fuerit, quod lamina argentea, manubrio instructa perficitur. Peracta frictione hac, nova instituitur ope lintei aceto humectati, in quo prius infusum fuerit allium, piper, juligo, vitriolum cyprium, alumen Et camphora (Collect. Bern. 1764. II. p. 194.)*

Observat. Hac methodo plurimi boves in Tyrolî ac Italia A. 1733 servati fuerunt.

Expositis remediis, quæ bono cum successu interne data fuerunt, iam illa proponam, quæ externe applicata, pulchros pariter effectus exerunt. Observatum fuit boves illos plerumque evasisse, quibus ulcera aut vesicæ in cute apparuerunt, seu materies morbifica ab internis visceribus ad exteriores partes amandata fuit. Si ergo eo ducere oportet, quo vergit natura, nullum est dubium, criticam hanc metastasim, externis quoque auxiliis esse promovendam. Practici huius canonis veritas etiam in bobus confirmari potest, vulgari eo morbo, qui animalia hæc sæpius invadit, externisque remediis unice curatur.

Si bos plantas vorat acriores, nempe brassicas, ranunculos, aliasque similes, vel in stalla valde immunda diutius detinetur, appetitum primo amittit, dein tristis, ac auribus pendulis, humi procumbit. Iuxta vertebraſ dorsi cutis valde laxa videtur, & si manu compressa fuerit, insolitum latentis materiæ strepitum ac motum patefacit. Ubi symptoma hoc apparet, nulla mora interposita, secanda cutis prope caudæ radicem, vel sub abdomine, unde magna icoris purulenti copia fluit. Hoc factò percutitur vulnus virgula eousque, donec sanguinem fundat, vel fricatur sale axungia veteri mixto. Sic vulnus intumescit, & in cauterium degenerans, purulentum humorem per duos tresve dies fundit, sicque ægrum animal pristinae redditur sanitati.

Quamprimum ergo vel minimum suscepti contagii signum se prodit, utile sane foret, si pluribus in locis cutis secaretur, & vulnus radice hellebori nigri apertum servaretur, ut venenum ab internis partibus ad externas trahi possit.



III. OBSERVATIONES

ALIQUÆ

DE CÆRVLEO BEROLINENSI,
ALIISQVE LACCIS.

Cæruleus hic color, a pictoribus nunc adeo quæsitus a *Dippelio* primum inventus, dein in Anglia a *Woodvardo*, postea in Galliis a fratribus *Geoffroy*, *Maguer*, *Mennon*, denique alibi a multis præparatus fuit. Ad hanc præparationem tria imprimis requiruntur, nempe 1) Lixivium sanguinis, 2) Alumen, 3) Terra ferri-fera.

I.) *Lixivium sanguinis*, iuxta *Cl. Marggrafium* ita paratur. Una pars salis tartari depurati, vel salis tartari extemporanei puri, quod ex tartari & nitri æquali copia per detonationem paratum fuit, aut alterius alcali, undecumque nati, ac purissimi, cum duabus partibus sanguinis bovilli exsiccati & pulverisati miscenda est. Mixtum hoc in crucibulo, ea quantitate locatum, ut duæ tertiæ eiusdem partes eo plene sint, calcinatur eousque, donec nec flamma, nec fumus amplius ascendat. Dein portio eius aliqua e crucibulo educatur, lixivium inde fiat, ac observetur, an hoc flavescens coloris sit, & argentum in forma pollinis fusci aut nigricantis ex aqua forti præci-

pitet. Si phænomena hæc apparent, tunc tota massa iam satis calcinata e crucibulo eximitur, & quamprimum refrigerata fuit, lixivium inde cum paucissima (si fieri potest) aqua conficitur. Sic paratum lixivium filtratur, conservaturque. (Script. Chym. VI. §. 8.)

Alii lixivium hoc aliter parant, & quidem

Primo: Libræ tres tartari rubri, sex sanguinis bovilli ficci, libræ tres argillæ, libra una & uncia octo nitri secundæ crystallificationis, simul mixtæ & pulverizatæ ponantur in crucibulo, sub quo ignis gradatim excitetur. Postquam massa hæc sat fortem quatuor horarum ignem sustinuit, & pastaceam fere indolem acquisivit, e quo nullus fumus amplius exhalat, transferatur cochleatim in sufficienti quantitate aquæ ebullientis, ac lixivium hoc colatum servetur ad usum.

Secundo. Libræ tres sanguinis bovilli ficci, sex cinerum clavellatorum, duæ tartari rubri, & una libra ac uncia octo nitri, in pulverem redactæ ac simul unitæ stent in crucibulo satis amplo pèr tres horas igni expositæ, & cum massa ubique ignita, ac in liquidæ pastæ formam redacta fuerit, lixivium inde extrahatur.

Tertio. Libræ tres sanguinis bovilli ficci, sex calcis vivæ recenter paratæ, duæ tartari rubri, & libra una ac uncia octo nitri ru-

dioris, breviori tempore calcinandæ sunt, & lixivium inde parandum.

Quarto. Libræ tres sanguinis dicti, sex calcis vivæ, duæ tartari rubri, duæque nitri, calcinandæ, & lixivium hinc educendum.

Quinto. Ex libris tribus sanguinis, quatuor ac unciis octo calcis, duabus tartari, & una ac unciis octo nitri, lixivium aliud præparatur.

Sexto. Idem fit ex libris tribus sanguinis ficci, una calcis, binis tartari, & libra una ac unciis octo nitri per tres horas calcinatis.

Loco sanguinis adhibent aliqui ungulas animalium, cornua, ac similia, unde pulchrius magisterium nasci putant.

Ego vero hæc observavi 1) ex sanguine rubro omnium animalium, lixivium æque bonum obtinetur. 2) Quodlibet alcali fixum hic idoneum est. 3) Lixivium hoc eiusdem prorsus efficaciz prodit etiam ex partibus sex cinerum foci culinarii, & duabus sanguinis bovilli ficci; aut ex partibus quatuor sanguinis, & octo cinerum. 4) Quo diutius calcinatur sanguis cum alcali fixo eo deterius lixivium, seu vilioris notæ, imo & nullum cæruleum inde obtinetur. 5) Cum massa odorem hepatis sulphuris spargit, tunc calcinari ulterius non debet. 6) Nec sanguis nimis

exsiccandus, sed eousque tantum, donec friabilis redditus fuerit. 7) Quando massa calcinationis tempore incipit spargere odorem penetrantem alcali volatilis, tunc statim crucibulum ex igne educendum, & lixivium inde extrahendum. 8) Elixivatio cum aqua pura nivali, aut destillata utilius absolvitur, terrestres enim particulæ aliis aquis plus minus immixtæ, cæruleum colorem aliquomodo vitiant. 9) Lixivium evaporatum relinquit magna fuscum, salinum, quod fortiori igne actum, dat modicam copiam olei tenuioris empyreumatici; unde patet ab alcali fixo calcinationis tempore solvi partem aliquam olei animalis, ac saponem inde nasci in aqua solubilem. 10) Saponacea hæc substantia partem suam inflammabilem protinus dimittit, quamprimum acidum vitrioli additum fuerit, quod cum alcali fixo sal medium constituit. 11) Analysim hanc alia acida mineralia non æqua facilitate perficiunt; lixivium enim cum acido salis ac nitri vix effervescebat.

II.) *Alumen*, sal constans acido vitrioli & terra specifica, pura, colores omnes facile admittente. Id duplex in officinis, nempe Romanum, rubore aliquo suffusum; nec non illud quod in Austria, Bohemia aliisque locis nunc etiam paratur, nullo colore tinctum. Utrumque Cæruleo Berolinensi præparando idoneumprehenditur. Sal enim hoc terrea

sua basi tinctorias sanguinis particulas, terræ martiali nimia copia iunctas, invicem disjungit, elongat, & quodammodo diluit, ne lacca hæc alienum colorem acquirat.

Dosis aluminis diversa est, ac eligenda imprimis iuxta copiam & qualitatem eorum corporum, quibus lixivium præparatur. Si maior quantitas alcali fixi in eo præfuso est, maior etiam copia aluminis addi debet, ut facti acidi & alcali consortio, portio inflammabilis, a qua color laccæ provenit, ab alcali fixo secedere, & fixum principium colorare queat. Cum vero & vitriolum martis in plerisque processibus adhibeatur, quod idem, ac alumen, acidum fovet, sic & huius additamenti ratio habenda, ac probe cavendum, ne nimia quantitas acidi vitriolici cærulei huius præparationem impediatur. Pro lixivio Marggrassiano saturatissimo, ad unam partem vitrioli tres aluminis addi solent. In processu primo lixivii eiusdem requiruntur octo libræ alumini, totidem in secundo, quatuor vero in quarto, quinto, & sexto. Sed, ut ubique, sic & in hisce, experientia rerum magistra est; sæpe enim, omni etiam adhibita diligentia, atramentum nullo modo mutabile, aut præcipitatum albidum, cærulei aut viridis loco, obtinetur, si nempe lixivium minus rite factum, aut vitriolum particulis metallicis heterogeneis nimium fuerit inquinatum. Hinc pro-

cessus eiusmodi, quæ operam & oleum exigunt, non festinanter, aut iuxta formularia in libris inventa, institui debent, sed oportet prius pauca copia sæpius experiri, præsertim hac ætate, in qua coloris huius optimi libra Vienenfis, in portu nostro Tergestino, tribus florenis cum dimidio, divenditur, quo sane pretio ab illis unice parari poterit, qui necessaria ad hunc processum requisita levi pretio, & ex prima (ut aiunt) manu sibi comparare habere, eaque singulari prorsus œconomia invicem miscere norunt.

III.) *Terra ferrifera.* Securus adfirmo, sine hac terra, cæruleum Berolinense confici nullo modo posse: Ecce mea experimenta.

Exper. 1. Solutio ferri in spiritu falis dat cum lixivio Marggrafiano cæruleum equidem paucum, nec facile subsidens, sed admodum elegans.

Exper. 2. Minera ferri hematitica in spiritu vitrioli soluta, dat cum eodem lixivio, pulcherrimum pariter cæruleum magisterium.

Exper. 3. Argilla rubra martialis montis Medæ, in Comitatu Gradiscæ, dat cum spiritu vitrioli solutionem, quæ, addito lixivio, eundem colorem præbet.

Exper. 4. Idem magisterium obtinetur ex

acido vitrioli, postquam martiales particulas ex aliis terris ac lapidibus extraxit.

Exper. 5. Ex quo experimento præsentia terræ ferriferæ in fossili quolibet indubie deducitur, teste Cl. *Marggrafio, Lehmanno*, aliisque.

Exper. 6. Ex decem granis cærulei præstantioris, sub fornice docimastico, per trihorium ustulatis, remanent grana quatuor terræ rubro-flavescentis, quam magnes attrahit; reliqua vero grana sex volatilia facta in auras abeunt.

Certum est itaque ad præparationem cærulei Berolinensis, terram martialem omnino requiri; hæc enim tam in vitriolo, quod in hoc processu ab omnibus adhibetur, quam in aliis terris aut lapidibus, qui cum acido vitrioli & lixivio sanguinis, magisterium hoc supeditant, nunquam non adest. Martiales quoque erant aquæ Passiacæ, ex quibus D. *Cadet*, cæruleum Berolinense, sine vitriolo, præparavit. (*Mercurie de France 1755.*)

Monita quædam.

- I. Dum cæruleum præparandum est, liquores omnes calidi esse debent, dein solutionibus salinis simul mixtis lixivium sensim adfundendum.

2. Adfuso lixivio oritur fermentatio aliqua, quæ usque dum apparet, lixivium addi debet.
3. Quandoque albidum, viride, aut nigrum præcipitatum obtinetur, loco cærulei. Prima duo continuata edulcoratione in cæruleum sæpe mutantur, nigrum vero non item.
- 4) Vidi tamen & præcipitatum album nulla arte in cæruleum mutabile, quod a nimia copia additi aluminis ut plurimum evenit.
- 5 Præcipitatum quoque nigrum in cæruleum degenerat addito spiritu falis, aut & sale marino post continuatam edulcorationem; aliquando vero mutatio hæc obtineri nullo modo potest.
6. Edulcoratio in hoc processu necessaria, colorem auget & constantiorem facit.
7. Spiritus falis pulchriorem colorem magisterio huic conciliat, quam spiritus nitri.
8. Vidi præcipitatum nigrum, quod addita maiori copia lixivii, colorem sordide cinereum acquisivit a spiritu falis haudquam mutabile, bene vero a solutione martiali cum spiritu vitrioli facta.
9. Oleum quoque vitrioli, colorem nigrum magisterii, mutavit in cæruleum, si parti-

culæ martiales copiosiores, ad eius præparationem adhibitæ fuerint.

10. Cæruleum Berolinense in calore fornacis domesticæ fuscum evadit.

11. Pulchritudo cærulei a varia aquarum indole plurimum dependet.

Ex his concludere licet

Primo. Principia constitutiva cærulei Berolinensis esse: 1) Oleum animale tenuissimum; 2) alcali volatile; 3) particulas martiales; 4) terram aluminis.

Secundo. A nimia copia terræ ferriferæ colorem nigrum provenire eaque ab acidis soluta ac dissipata, cæruleum denuo redire.

Tertio. Superfluum quoque acidum impedit ne color cæruleus præcipitationis tempore statim se prodat, ex quo utilitas & necessitas repetitæ edulcorationis clare patet.

Quarto. Dum terra ferrifera & aluminaris coloratur a particulis volatilibus olei animalis, eo momento, quo acidum cum alcali unitur, patet adfinitas maior earundem terrarum cum partibus inflammabilibus, quam cum acidis mineralibus; ut & acidorum cum alcalinis magis ac martialibus, quam cum phlogisto; quidquid aliqui contrarium sentiant.

Observationes de Laccis aliis.

Dixi superius in præparatione cærulei Berolinensî, terram aluminis colorari a principio inflammabili ac saponaceo regni animalis. Iam vero demonstrabo eandem terram tingi quoque a phlogisto regni vegetabilis, etsi hoc non semper, sed sub certis tantum conditionibus soleat evenire. Quod ut evincam laccas recensabo, tam coloratas, quam excolores, quas ex corticibus nonnullarum arborum hætenus obtinui.

Laccæ coloratæ.

Ex drachma una recentis corticis	
PYRI <i>mali</i> obtinui laccæ fusco-rubræ dr. i. gr. x.	
QUERCUS <i>rob.</i> — rubellæ — gr. l.	
POPULI <i>trem.</i> pallide rub. dr. i. gr. xxvi.	
ACERIS <i>camp.</i> rosæ dr. i. gr. xxii.	
CORYLI <i>Avell.</i> pallide terræ — gr. xxxvi.	
PRUNI <i>domest.</i> caffeatæ dr. β. gr. x.	
CRATÆGI <i>oxyac.</i> nigricantis — gr. l.	
ABIETIS <i>piceæ</i> fusco-violac. — gr. xl.	
CORNII <i>masc.</i> fuscæ dr. i. gr. viii.	
VITIS <i>vinif.</i> pallide rubræ — gr. XLVIII.	
PINI <i>laricis</i> fusco-rubræ dr. i. —	

PINI <i>sylv.</i>	rubellæ	—	gr. XXXII.
TILIÆ <i>europ.</i>	rosæ	—	gr. XL.

Laccæ excolores.

SALICIS <i>purpur.</i>	rosæ	—	gr. XXVII.
EVONYMI <i>vulg.</i>	—	dr. I.	gr. X.
IVNIPERI <i>commun.</i>	—	—	gr. XLVII.
VISCI <i>albi</i>	—	dr. I.	—
BERBERIS <i>racem.</i>	—	dr. I.	gr. XX.
SAMBVCCI <i>cym.</i>	—	—	gr. LII.

Laccæ hæ pellucidæ non sunt, seu oleo lini mixtæ & super auratas rerum lignearum superficies penicillo extensæ, metalli nitorem penitus obruunt, secus ac cæruleum Berolinense, & lacca ex ligno Brasiliensi parata. Præterea colores dicti cum oleo mucilaginem enervem constituunt pictoriæ arti penitus inutilem. Quæ ratio phænomeni? quare ex ligno Brasil. educitur lacca pictoribus adeo cara, ex dictis vero plantis non item? differentiæ huius causa, sine dubio, est diversitas principii inflammabilis etiam in regno vegetabili; hinc non omne phlogiston terras simplices tingit, ut in aula subterranea non omnia corpora composita. Quare co-

pia magisterii in quolibet individuo diversa est, etsi semper eadem aqua, eademque salis alcalini & aluminis quantitas adhibita fuerit? Id sane ideo factum fuisse puto, quod alcali fixum, coctionis tempore, cum oleosis plantarum partibus plus minus unitum, ab acido aluminis ita aggredi non potuerit, ut æqualis copia terræ aluminaris ab eo secedere, & æqualem copiam magisterii suppeditare potuerit. Caveant itaque chemici, dum corpora solvunt & præcussitant, a falsis ratiociniis, ne corruat ædificium fundamento infido inædificatum.



IV. EXPERIMENTA

DE MINERA AVRIFERA NAGYAYENSI.

Inter ea fossilia, quæ *Ill. Eques Ignatius a Born* benevole communicavit, est & minera quædam aurifera ac omnino singularis, quæ in Transylvania, circa Sekeremb, non procul a Nayay, etiamnum effoditur. Specimen dono datum est quarzum albicans, cui lamellæ tenues, nigricantes, plus minus nitidæ, passim inhærent. Magnitudo harum laminarum varia est, modo enim diametrum unius lineæ, modo vero duarum, trium aut quatuor etiam habent. Elasticitas etiam aliqua in his observatur, ac modo solitariæ, modo plures simul observantur. Quarzum dictum nunc solidum apparet, nunc vero cavernosum & quasi granulatum. Quarzo solido inhærentes lamellæ plerumque solitariæ sunt ac diversimode collocatæ, dum in eiusdem cavernosa, arosa ac granulata substantia multo plures & aggregatæ se produnt.

Præter hanc mineram, (referente eodem *ill. a Born*) sequentes etiam in iisdem fodinis occurrunt.

1. AVRUM *nativum, textura filamentosa.*

Singularis varietas, hactenus ignota, pyritem referens, faxo griseo inhærens, quæ microscopio subiecta verum aurum nativum oculis exhibet.

2. ARGENTVM *nativum, globulare.*

Arena tenuis, alba, frustum calcis extinctæ referens, in qua ope microscopii globuli argentei numerosissimi conspici possunt.

3. ARSENICVM *Risfgallum.*

a) Amorphum.

Cinnaberrim nativam, rudiorem æmulator, ac terra flavo-rubra hinc inde adpersum videtur.

b) Crystallifatum.

Pariter rubrum, constans crystallis, polyedris, rubiniformibus, matrici sulphuræ albo-luteo-nigroque variæ infidentibus. *Risfgallum pellucidum Waller. Num. 222. 4.*

4. ANTIMONIVM *striatum, striis stellatis.*

Constat spiculis tenuissimis, stellæ in modum e Quarzo efflorescentibus, quæ sine ruptum

ruptum e fodinis difficillime educuntur.
Minera Antimonii striata, striis stellatis.
Waller. 238. 3.

Præmissis hisce, dicam breviter illa, quæ cum hac minera hucusque tentavi, pauca prorsus, nec sæculi nostri genio accommodata, cum tam raro specimine collectionem meam penitus privare nollem, nec otium, locus & favor adsint ut eruditorum votis, meæque voluntati satisfacere liceret.

Tentamen I.

Ex hac minera igni docimastico exposita exsulant intra breve tempus granula quædam auri longe purioris, ac est nativum quodlibet in terris nostris detectum, & a me hucusque observatum.

ANIMADVERS. I. Ex Galena in furnis Carinthiæ plumbum exsodat non argentiferum, idemque nobili metallo dives effluit ex panibus cupreis in furno eliquatorio; aurum vero nativum ex Quarzo cui inhæret non item. Eliquatio hæc contingit absque ulla mutatione coloris ac figuræ lamellarum, quæ integræ adhuc ac immutatæ persistunt. Quid hic vobis videtur genuini artis hermeticæ filii? an aurum hoc eductum, an productum? an ignis congre-

gans ac uniens dispersa solis elementa, id facit brevi tempore, quod natura intra sæcula absolvit?

ANIMADV. 2. Semen metalli constat sale & mercurio matrice idonea exceptis. Id crescit animatum sulphure in animali ac vegetabili regno debitam puritatem adepto. Hic spiritus, hæc anima naturæ, omnisque metamorphoseos unica causa in regno quoque lapideo.

Tentamen II.

Cum plumbo facile fluit, eiusque vitrum nigro colore tingit; liquato nitro adpersa scintillas effundit; tosta fumum album cum ingrato odore spargit de centenario docimastico quatuor libras amittit, a magnetè modice attrahitur, & terreum colorem induit, quæ nigra prius erat.

ANIMADV. I. Minera hæc tenaci Quarzo inhæret, & tamen adeo fluxilis est. Quæ ratio phænomeni? ignem esse illud elementum, quod solida corpora mutat in fluida, nullum est dubium. At illud quoque certum est, mutationem hanc duplici modo contingere, nempe a solo igne, vel ab aliquo additamento, quo ignis concentrari, sicque firmior nexus partium terrea-

rum facilius tolli queat. Tale additamentum est minera simplex aut composita, sive demum pura fuerit, sive heterogeneis inquinata. Cum itaque mineram nostram peculiaris terra metallica, ac plumbum comiteretur, ut inferius demonstrabo, ita clare intelligitur, quare eadem addita maiore plumbi copia, tam facile fluat.

ANIMADV. 2. Vitrum plumbi flavum a limatura martis & veneris, horumque terris metallicis, nigro colore tingitur, a minera vero antimonii non item. Eundem colorem induit in scorificatione aliarum minerarum, quæ præter alia metalla, etiam particulas martiales ac venereas secum ferunt, idque eo magis, quo maior earum copia iisdem inhæserit.

ANIMADV. 3. Corpora inflammabilia cum nitro detonare, neminem latet; sed non ideo concludere licet inflammabili principio carere illa omnia, quæ non detonant cum nitro. Sic phænomenon hoc cum limaturis metallorum & sale hoc in igne liquato non apparet, etsi sulphureas particulas contineat, ut patet ex cinnaberi, quæ (teste Cl. *Pott*) ex metallis menstruo idoneo solutis, præcipitatis, & cum addito mercurio, debito modo tractatis, parari

potest. Si ergo phlogiston cum aliis terris ita fuerit colligatum, ut in igne ab iisdem separari, ac nitrum aggredi nequeat, nulla detonatio continget, etsi terra sulphurea fossilis iisdem inhæreat. Forte & puritas sulphuris hic multum facit, nam quo purius, eo cum terris metallicis, præsertim nobilioribus intimius unitur, quod & minera nostra docet, quæ, licet insignem principiis inflammabilis copiam foveat, ut demonstrabo, attamen cum nitro non detonat, sed aliquas tantum scintillas emittit.

ANIMADV. 4. Mirum sane in fossili nostro volatilibus particulis adeo scatente, de centenario docimastico quatuor libras deperdi, nec plures, post fortem trium horarum ustulationem. Sane mineræ omnes quo sulphure minerali magis abundant, eo maiorem quoque partium suarum iacturam patiuntur, similiter tostæ, ut docent galenæ, mineræ cupri, pyritæ, argentum rubrum, ac similia. Nonne hinc clare patet diversum esse sulphur metallicum a minerali, non aliter, ac spiritus animales ab alimentis ventriculo exceptis? illud enim ab igne concentratur, hoc dispergitur; illud metallis amicum, hoc adversum; illud denique coctum, homoge-

neum, femifixum, hoc vero crudum, heterogeneum, dissipabile.

Tentamen III.

Centenarium mineræ crudæ posui in retorta vitrea, & forti igne adhibito, inde obtinui 1) sublimati cinerei libram unam; 2) sublimati nigri libras fere duas. Caput mortuum ponderavit libras quadraginta septem, deditque auri semuncias (122), sublimatum vero tam cinereum, quam nigrum, nullum aurum continebant.

ANIMADV. I. Sublimatum utrumque detonat cum nitro, avolat in igne sub forma albi & densi fumi, quo dissipato restat in vasculo exigua portio terræ cuiusdam fuscæ aut nigricantis; unde patet separari quidem a terris metallicis nobilioribus mineræ nostræ, in igne valido, partem aliquam principiis inflammabilis, non aliter tamen, quin metallicum quid secum abripiat. An portio hæc volatilis facta est phlogiston superfluum, nec naturæ amplius necessarium ad formationem nobilis metalli? an volatile illud, eique associata terra, sunt principia nobilis metalli nondum rite ela-

borata, quæ tractu temporis depurata idipsum augere possent?

ANIMADV. 2. Ea ipsa minera plumbata & cupulata dat ex centenario semuncias auri 132, ergo decem semuncias plus, ac restans in retorta pulvis. Unde hæc diversitas? an sublimata eiusdem substantia, addito plumbo mutatur in metallum perfectum? ita sane videtur, nec augmentatio solis ac lunæ iis ignota, qui ea verba rite intelligunt, *solve & coagula.*

Tentamen IV.

Diligenter lavans mineram tenuissime pulverifatam, obtinui

- 1) Turbidam aquam, quæ in vitro deposuit pollinem nigrum, cuius centen. dedit auri semuncias sexdecim.
- 2) Quarzum albicans, cum immixtis squamulis atris metallicis, ex quo obtinui auri semuncias quinque.
- 3) Quarzum hoc in aqua denuo agitatum, denuo hanc turbidam fecit, indeque in vase vitreo subsedit pollen ater, similis num. 1mo, qui dedit auri semuncias sex.

- 4) Metallicam substantiam gravem, factam squamulis nitidis atris, ex quibus, in examine docimastico, nullum aurum obtinui.

ANIMADV. I. Discant itaque, & caveant Rectores fodinarum, ne in locis illis, in quibus mineræ lavari ac tundi solent, absque examine docimastico prius instituto, quidquam adiiciatur, nam illud, quod ab aqua primo abluitur, quandoque ditius est ac illud, quod fundum petit, aut in declivibus stratis colligitur. Vidi ego non semel leviozem & ab aqua primo translataz quarzi partem auriferam fuisse, sterilem vero illam quæ gravior erat, & in cavitate capsulæ lignæ remanserat. Non omnes partes sub pistillis æqualiter teruntur, & eiusmodi pollen microscopio subiectum diversæ magnitudinis molleculas continet, quarum minimæ, una cum metallo, ab aqua facile transferri possunt. Forte & semen auri a phlogisto regni vegetabilis facilius animatur in minima molle quarzozæ matricis, quam facilius etiam penetrare, eique melius adplicari potest.

ANIMADV. 2. Ut canabiz filum ex innumeris filamentis, ita lamellæ huius mineræ ex minoribus & minimis coagmentatæ

sunt. Textura hæc squamosa in regno lapideo consideratione dignissima est. Tractus, seu venas metallicas in terræ visceribus comitantur plerumque lapides micaei. Mica constat terra refractaria & particulis metallicis. Sed mica sine argilla nunquam reperitur, huius vero vestigia sequitur quartzum. Non ergo verosimile est argillam mutari in terram calcariam, sed potius in siliceam, eiusque terram refractariam ab hac metamorphosi supersitem, una cum metallicis particulis micam componere. Mica itaque est minera imperfecta, & textura squamosa indicat metallo fœcundum quarzi finem, ut nihil inutile sit in rerum natura.

Tentamen V.

Pollen præditus (*Tentam. IV. 1*), cum fluxu nigro, pulvere vitri, & sale communi, dedit ex centen. plumbi libras quinquaginta, quod durius erat, nec non fragilius, albidiusque. Ex quarzo (*num. 2.*) obtinui eadem methodo plumbi libras novemdecim. Ex metallica substantia (*num. 3.*) plumbum nullum prodiit, an ideo, quod nullum foveat, vel quia nimis exigua quantitas fuerit examinata. Ex polline (*num. 4.*) obtinui plumbi libras quinque. Porro plumbum pollinis pri-

mi dedit auri semuncias 122, quarzi 38, pol-
linis secundi 14.

ANIMADV. 1. Ubi ergo maior plumbi co-
pia, ibi & maior quantitas auri; sed dicta
auri copia cum plumbo mixta, hoc fragile
non facit, non durius, nec albidius. Quæ-
nam ergo phænomeni causa? plumbum
hoc, præter aurum, relinquit in cineritio
terram flavescens, apyram, duram, quæ
forte causa fragilitatis. Dein dubium ad-
huc an minera foveat aurum nativum, an
potius semen auri, quod in igne maturum
fit, ac vere tale, quodque plumbum albidius
efficit ac minus malleabile.

ANIMADV. 2. Notanda est differentia va-
loris dictæ mineræ, in igne aperto (*Ter-
tam. IV.*), & in igne clauso observati,
quod in aliis quoque mineris sæpius occur-
rit. Iacturæ causa præcipua est plumbum,
una cum nobili metallo avolans in igne
aperto, ut mirum minime videri debeat
tam insigni detrimento fundi mineras con-
sueto hucusque modo, idque eo certius,
quo folium vis intensa, plumbum argen-
tiferum eo magis dissipaverit. Fortè &
fluxus niger, phlogisto suo metallis amico,
maiorem nobilis metalli copiam evolvit,
seu metallicam terram magis animat atque
vivificat.

Tentamen VI.

Hydrargyrum depuratissimum cum minera nostra dia tritum, & igni expositum, avolvit, absque ullo auri aut terræ alicuius post se relictæ vestigio. Rursum eandem una cum mercurio, quocum per aliquot horas trita fuerat, posui in retorta vitrea, indeque prodiit
 1) sublimatum nigrum, flavum & album. 2) Hydrargyrum aureo colore tinctum. 3) Exigua copia sublimati fusco-rubri. 4) Hydrargyrum in excipulo collectum. 5) In fundo retorta pollen niger erat, minime compactus.

ANIMADV. I. Notissimus est modus extrahendi aurum ex mineris ope mercurii; cum itaque ex nostra nec minima auri micula hac arte educi queat, sequitur omnino, aut aurum in fossili nostro non latere sub forma metallica, aut cum alio corpore ita coniungi, ut inde ab hydrargyro divelli nullo modo possit. Si primum tunc admittenda erit nova prorsus & hactenus inaudita species auri, calciformis videlicet, quæ debitis additamentis mutatur in aurum perfectum. Si vero secundum, tunc necesse erit, ut aurum non nudum sit, sed mineralisatum, & quidem sulphure, ut cætera metalla. Cum autem sulphur mine-

rale exiguam prorsus, aut nullam vim habeat aurum solvendi, ut huius depurationis cum antimonio clare docet, contra vero certum fit solutionem hanc ab hepate sulphuris feliciter absolvi, ita aliqui crediderunt mineralisationem auri, in sinu naturæ, a substantia quadam metallica perfici, & huius ope introduci sulphur minerale in corpus auri. Verumtamen quam debili fulcro sententia hæc innixa sit, docet adfinitas sulphuris nulla cum auro, magna vero cum ferro, quæ facit, ut prius cum calce huius metalli pyritem, quam cum auro mineram veram constituat.

ANIMADV. 2. Nec hydrargyrum (2. 4), quidquid aureo colore tinctum, nec sublimatum ullam (1.) quidquam auri in cineritio reliquerunt. Ergo minera nostra non aurum perfectum, sed unice calcem auri fovet, quæ addito phlogisto metallicam indolem induit, eodemque momento fluida facta, inde exsudat (*Tentam. I.*), etiam antequam plumbum ab ea in igne secedat. (*Tentam. VII.*)

ANIMADV. 3. Exigua copia sublimati fusco-rubri (3.), cinnaberis erat, minime aurifera, contra eorum doctrinam, qui, *aurum sulphure mineralisatum mediante mercurio*, statuerunt. Hanc natam esse ex

mercurio & sulphure terræ faturninæ, nullum est dubium, ac separatio sulphuris huius a minera, causa est, quod hæc pulverulenta demum, non vero compacta appa-
ruerit, ut in aliis experimentis.

Tentamen VII.

Ex centen. minii, & pari copia mineræ obtinui in vase terreo vitrum fuscum, cui multa auri granula immerfa erant, & granum plumbi fragilis libr. 36. quod nullum auri festigium in cineritio reliquit.

Ex centen. minii & pari copia mineræ, addito fluxu nigro, nullum vitrum apparuit, in fundo vero vasculi erat granum plumbi malleabilis libr. 88. quod dedit auri semuncias 120.

Ex centen. minii, & pari copia mineræ, ac pulveris carbonum obtinui vitrum nullum, & granum plumbi malleabilis libr. 80, quod dedit auri semuncias 58.

ANIMADV. I. Saturnus hic aurum conceptum peperit, obstetricante igne, antequam ipsemet a sulphure separatus, ac fluidus factus esset, evidenti argumento non latere aurum in hac minera sub forma nativa.

ANIMADV. 2. Quare minor copia plumbi, ac duplo minor auri nata est ab addito polline carbonum, ac a fluxu nigro? Ergo non omne phlogiston eiusdem quoque regni æque aptum est reductioni terrarum metallicarum, & ut alcali fixum non idem in omni individuo, sic & principium inflammabile non ubique æque potens, eodemque modo elaboratum. Norunt hoc adèpti, & desudarunt unanimiter, ut primam hanc materiam quærerent, quæsitam rectificarent, & rectificata ignobile nobilitarent. At quærant isti quousque volunt, sufficit nobis id scire, phlogisto tartari & nitri obtineri ex hac minera duplo maiorem auri copiam, quam phlogisto carbonum, seu aurum hic reduci, non autem evolvi.

ANIMADV. 3. Ut certus essem igneas molleculas, quæ per poros terreæ vasculi penetrantes minium aggrediuntur, id minime reduxisse, sed reductionem hanc absolvi a sulphure mineræ nostræ, posui in alio vasculo minium solum, ac vidi demum, id equidem vitrum flavum, plumbi verò perfecti nec minimam quidem particulam produxisse.

Tentamen VIII.

Centenarius mineræ crudæ, cum pari copia florum sulphuris, dedit in collo retortæ

- 1) Sublimatum micaceum, nitens, limaturæ ferri colorem habens, non auriferum, ponderis librarum duarum.
- 2) Sublimatum fusco-rubrum, minime auriferum, ponderis libræ unius.
- 3) Sulphuris fusco-flavi, non auriferi librarum octo.
- 4) Sulphuris flavi, nigricantibus venis variegati, minime auriferi libras octoginta quatuor.
- 5) Residuum in retorta nigrum, compactiusculum, ponderans libras nonaginta quinque, & continens auri semuncias 125.

ANIMADV. I. Sublimata (1, 2) in igne avolant, relicta tamen in vasculo terreo exigua copia terræ fuscæ. Sic fixum fit volatile, & econtra, sub certis tamen legibus a creatore sancitis, ne turbato volatiliū fixorumque corporum æquilibrio langueat harmonia in rerum natura.

ANIMADV. 2. Si sulphur minerale imperfectum aurum non aggreditur, quanto minus perfectum. Verum quidem est septem auri semuncias deesse in minera ab hac operatione residuo, cum minera sola plumbata & cupellata dederit auri semuncias (132); sed iacturam hanc a diversa efficacia reducentis inflammabilis unice proficisci, superius demonstravi. (*Tentam. VII. Animadv. 2.*)

ANIMADV. 3. Sublimati secundi colorem fulco-rubrum adscribent forte quidam arsenicalibus particulis mineræ inhærentibus, cum vero eadem ustulata allium non oleat, ac simile sublimatum obtineatur etiam in aliis processibus, absque addito sulphure, si non videtur ille color ab arsenico provenire.

Tentamen IX.

Paravi lege artis mercurium sublimatum album corrosivum, eiusque partes duas cum una mineræ mixtas indidi retortæ vitreæ, indeque igne debito obtinui.

- 1) Sublimatum album, ut erat prius, minime auriferum.
- 2) In fundo retortæ mineram, in quo strata bina diversa videbantur, nempe infe-

rius flavescens, superius vero micaceum & nigricans. Stratum primum ex centenario dedit auri semuncias quinas, secundum autem semuncias viginti.

ANIMADV. I. *Mercurius hic (teste Boerhavi) clavis est Chemicis, infinitis referendis propria; eius ope & argenti forte pro parte quid in aurum, prius non repertum, vertitur. Sed ex hoc tentamine contrarium patet. Minera, quæ plumbata reliquit in cineritio granum auri puri, ponderis semunciarum 132 (Tentam. VIII. Animadv. 2.), in hoc processu dat semuncias 25. auri nihilo purioris, ac aliud quodlibet alia methodo evolutum. An ergo fallax Boerhavius? magni viri commentaria postulant, tacent ea quæ volunt, nec nudam semper naturam adumbrant. Mercurius hic sublimatus certe clavis est Chemicis illis, qui ea uti norunt, sed prius cubacula ignobiliora prius referenda sunt, antequam ad nobilia perveniatur.*

Tentamen X.

Sublimavi prius spumam lupi, quam in Tyroli prope cuprum flavum reperi, (*Ann. II. Iter Tyrolens. Foss.*) cum eodem mercurio sublimato corrosivo, eiusque pariter albi partes

tes duas miscui cum una mineræ nostræ, indeque obtinui.

- 1) In collo retortæ sublimatum flavum, in igne fumans, ac demum relinquens in vasculo granula quædam auri puri, una cum modica copia terræ flavæ. Idem plumbatum, dat ex qualibet libra, semuncias auri binas.
- 2) Sublimatum aliud rubellum, cum nitri detonans ut prius, quod ex qualibet libra dat auri drachmam unam.
- 3) In fundo retortæ mineram fuscam, modice compactam, cuius centenarius dat auri semuncias (32).

ANIMADV. 1. Nec in isto, neque in alio tentamine vestigium butyri antimonii ullum apparuit, ideoque nec minima portio mercurii revivificati se prædedit. Et hoc indubium est signum nullius omnino antimonii in hac minera latitantis, ut credunt nonnulli.

ANIMADV. 2. Sal hoc metallicum auri elementa reddidit volatilia, prius vero non item. En quam diversimode agat mercurius sublimatus simplex, ac denuo aliter idem animatus ente metallico. Qui ergo

noverit clavem hanc parare, sciet etiam modum referandi metalla, *nec pœnitebit impensæ mercurio huic sublimato operæ* (Boerh.)

Tentamen XI.

Mineram in retorta residuam a *Tentam IX.* miscui denuo cum eodem mercurio sublimato, indeque obtinui

- 1) Granula quædam auri puri, ad initium colli retortæ, vitrò firmiter adhærentia.
- 2) Sublimatum flavum, non auriferum.
- 3) Sublimatum album, quod initio flavo colore tinctum erat, & auriferum.
- 4) In fundo retortæ mineram compactam, porosam, nigram.

ANIMADV. 1. Aurum hic, per acidum salis volatile factum, & vitrò adhærens sub forma metallica, demonstrat vim principii mercurialis summopere attenuantem, qua fit, ut metalla perfecta in uno loco produci, in alio destrui, tractusque metallicos, in terræ sinu augeri, nobilitari, ac fatiscere possint.

ANIMADV. 2. Flava illa substantia in altum rapta (2.), diversa est ab auro, eius-

V I R O

MAGNIFICO, EXPERIENTISSIMO,
EXCELLENTISSIMO

CHRISTIANO GOTTLIEB
LVDWIG,

Philos. et Med. Doctori, in Academia Lipsiensi
Therapiae Professori Publ. Ordinario, Ordinis Medicorum
Decano perpetuo, Academiae Decemviro, Collegii Ma-
ioris Principum et Collegii Beatae Mariae Virginis Sodali,
Academiae Regiae Boruffiae et Societ. Oeconomicae
Lipsiensis Botanicaeque Florentinae
Socio,

TERTIVM HVNC ANNVM

HISTORICO - NATVRALEM

D. D. D.

IOANNES SCOPOLI.

hoc? Respondebunt alchymistæ, argentum hoc esse solem veste exutum ab aquila rapaci. Mihi vero probabilius omnino videtur, metamorphosim hanc esse terræ plumbariæ, a sale ammoniaco & igne factam, ut inter cætera demonstrat minera perpetua e plumbo, quam ex concordantiis *Becheri*, excitat *Junkerus*. Verumtamen cum minera nostra argentum quoque foveat, sic possibile erit etiam, ut principia huius metalli a salinis corporibus volatilia facta fuerint, iis intactis, quæ aurum constituunt.

Tentamen XIV.

Mineræ pars una, cum simili quantitate mercurii sublimati corrosivi, ac duabus partibus salis ammoniaci, dedit

- 1) Grana quædam solidiuscula, cinerea, summo alembici loco adhærentia, & aurifera.
- 2) In imo alembici loco pulverem cinereum, non auriferum.
- 3) Alibi in eodem alembico pollinem album, tenuem, pariter sterilem.
- 4) In supremo loco cucurbitæ pulverem fusco-cinereum, auriferum.

- 5) Pulveri huic subiacens sublimatum fuscum, non auriferum.
- 6) Sublimatum album, non auriferum.
- 7) Residuum fuscum, auriferum.

ANIMADV. I. Nec mercurius sublimatus (*Tentam. IX.*), nec sal ammoniacum, (*Tentam. XIII.*) protulit auriferum sublimatum, quod ex utroque sale simul unito hic natum vidimus. Simili modo natura multiplicatis instrumentis dum in uno loco corpora destruit, in alio nova producit. Forte & in fornacibus fusoriis ex varia additamentorum indole, diversisque principiis minerarum, mixtum aliquod sæpe prodit, quod metalla dispergit & dissipat. Interest itaque reipublicæ, ac rei metallicæ incremento nihil magis accommodatum esse potest, quam juvenes illos, quos vocant practicantes, tunc unice promovere, cum didicerint fossilia rite examinare, eorumque habitum ad ignem, aliaque corpora prævie cognoscere. Putant quidem aliqui, summi principis utilitati tunc consuli imprimis, cum discentes sciverint, quomodo in eo loco mineræ liquari soleant, qualiter docinastica examina instituantur, & quænam sit structura machinarum, quæ in iis fodinis fabrefactæ fuerunt; hinc sufficere

que principiis, hinc sublimatum hoc flavum in priori tentamine auriferum erat, in hoc vero non item. Sic ignis decipit illos, qui purioris chemiæ ignari, cœca fide varia tentant, & quamprimum producta sua ita vident colorata, qualia processus habet, mox gaudent ac putant, se optatum tingens, & quæsitæ opes invenisse. Chemicorum iam plena sunt omnia, sed pauci sunt illi, qui chemica tractant sana mente, eoque intentione, ut non propriam, sed publicam quærant utilitatem, quod ii faciunt, qui empiricorum errores in operibus fusoriis ostendunt, fraudes detegunt, & ignata fossilium elementa omni industria detecta, fideliter indicant.

Tentamen XII.

Mercurii sublimati (*Tentam. X. 3.*) partes duas, miscui cum una parte minera, indeque prodit sublimatum album, & in fundo retortæ erat minera compacta, quæ ex libris quinquaginta, dedit semuncias auri totidem.

ANIMADV. Sperabam a mercurio hoc sublimato metallicas particulas longe plures elevari, ac ab illo, qui cum nulla minera prius fuerat sublimatum, sed non successit.

Tentamen XIII.

Sublimatio facta cum duabus partibus salis ammoniaci, & una mineræ, dedit

- 1) Sublimatum fusco-rubrum, argenti-ferum.
- 2) Sublimatum album, sterile.
- 3) Sublimatum fuscum, sterile.
- 4) Sublimatum flavum, sterile, quod in aqua solutum relinquit in filtro terram fuscam.
- 5) Sublimatum pallide rubrum, sterile.
- 6) In fundo cucurbitæ mineram compactam, fuscam.

ANIMADV. 1. Sublimatum flavum, ponderis libr. 34, in igne post se relinquit terram rubro-flavam, quæ seto mixta & ustulata, attrahitur a magnete. Mirum sane martem cum sole sæpius habitare! arenæ auriferæ omnes martiales sunt, pyrites foudinarum Schemizensium omnes auriferi, & sic porro. Non absque ratione hinc adepti quidam crocum martis tanti faciunt.

ANIMADV. 2. Ex sublimato primo argentum obtinui, non autem aurum! unde

una, vestigium argenti solaris in cineritio reliquit.

ANIMADV. Quare hic argentum paucum prodiit, idque non purum, sed auro mixtum? sane neutrum ex his metallis solutum vidissem, si perfecta & nativa hic habitarent. Nonne maior hinc patet affinitas acidi vitriolici ac nitrosi cum terris nobilium metallorum, quam spiritus salis? an aurum hic est terra lunaris ab acido salis debitam maturitatem adeptum? Sic mihi videtur.

Tentamen XVIII.

Cum aqua regia fortius ac diutius effervescit, solutionem dat flavam, & colorem nigrum mutat in album. Ex hac solutione cum alcali fixo præcipitatur pulvis ater, qui edulcoratus & exsiccatus cæruleum colorem induit. Magisterium hoc sebo mixtum ac ustulatum trahitur a magnete, de libra una dat argenti puri semunciam, & cum sale ammoniaco dat sublimatum album, remanente in fundo cucurbitæ massa flava ac modice compacta.

ANIMADV. I. Cum ex quolibet magisterio (*Tentam. XV. XVI. XVII. XVIII.*) argentum prodeat, dubium nullum superest, metallum hoc in minera non esse na-

tivum. Notanda quoque est hic mutatio mineræ de nigra in albam, contra ac aliis solutionibus, in quibus minera nigra erat, magisterium vero album. Ergo causa coloris illius pendet ab ente singulari ac distincto tam a terris metallicis nobilioribus, quam ab inflammabili illo tenuissimo, quod cum iisdem in minera ipsa a natura copulatum fuit.

ANIMADV. 2. Non omne fossile, quod cum sale ammoniaco sublimatum luteum non largitur, destitutum esse terra ferrifera, docet magisterium dictum, quod cum sale hoc sublimatum album præbet, & tamen post ustulationem trahitur a magnete, ut alii lapides ferriferi intractabiles. Casta ergo in chemicis utamur theoria, ne experimentis reiecti nos pœniteat ratioçinii.

Tentamen XIX.

Solutio (*Tentam. XVII.*) abstracta reliquit in retorta massam, bolari colore tinctam, & ad latera vitri elevatam. In collo retortæ erat pollen albus superficialiter eidem adhærens. E medio rubræ illius massæ prodibat fasciculus crystallorum capillarum, quæ rubra illa substantia ubique erant cooperta. Massa hæc pariter argentifera, postquam fuerit ustu-

credunt, si iuvenes illi bis aut semel in hebdomade, per aliquot horas, chemica tractant. Sic sensus intentus pluribus, minor est ad singula, sic empirica ruditas perseverat, & Chemiæ demitur occasio fodi-
narum œconomiam utilibus inventis promovendi.

Tentamen XV.

Cum spiritu vitrioli modice effervescit minera nostra, ac solutionem dat rubellam. Ex hac cum alcali fixo præcipitatur pollen albus, cuius libra una docimastica dat argenti semunciam & drachmam unam. Lixivio sanguinis solutioni huic adfuso, obtinetur magisterium pariter album.

ANIMADV. 1. Spiritus vitrioli non solvit argentum, hinc metallum hoc mineræ nostræ sub forma nativa non inhæret. Sed neque terra ferrifera talis hic adest, qualis ab hoc acido solvi, indeque a lixivio sanguinis præcipitata, cæruleum magisterium constituere solet.

ANIMADV. 2. Argentum illud erat purum, nec auro mixtum, & tamen in acido nitri solutum reliquit in fundo vitri pollinem nigrum, ex quo aurum obtinui. Nonne

hæc evidens est transmutatio metalli particularis?

Tentamen XVI.

Cum spiritu nitri depurato validius effervesceat, ac solutio servat flavescentem adhibiti menstrui colorem. Ex hac solutione, ope alcali fixi, præcipitatur pulvis albus, cuius libra una dat argenti purissimi semunciam unam. Præcipitatum hoc in igne nigrum colorem induit, ac ita tostum modice trahitur a magnete.

ANIMADV. Tentamen hoc demonstrat terræ ferriferæ in minera latentis insignem puritatem, quæ ab acido vitrioli immutata persistens, etiam post ustulationem non trahitur a magnete, bene vero si cum principio inflammabili spiritus nitri prius copulata, ac intime iuncta fuerit. Potest ergo dicta terra latere in mineris, etsi, eadem cum acido vitrioli digestæ, cæruleum magisterium addito lixivio sanguinis nequaquam suppeditent.

Tentamen XVII.

Cum spiritu salis modice effervesceat, ac solutionem dat excolorem, ex qua cum alcali fixo præcipitatur pulvis albo-luteus, cuius libra

CORRIGENDA

Anni secundi historico-naturalis.

Pag. 8. lin. 20. lege *Pedes*. Ibid. l. 26. *Conserua*.
 p. 9. l. 4. l. *Iam*. p. 12 l. 1 l. *Terra*. Ib. l. 6 l. *præ-*
dictam. p. 14. l. 2. l. *ebulliente*. ibid. l. 26. l. *Li-*
thanthracis. p. 16. l. 2 l. *siliceæ*. ibid. l. 17. l. *ebul-*
lientis. ibid. l. 23. l. *Carinthiæ*. p. 17. l. 1. l. *pâtea-*
ceo. p. 19. l. 3. l. *grana*. ibid. l. 23. l. *vegetabilis*.
 p. 21. l. 14. l. *saturatiorem*. p. 22. l. 9. l. *calcariam*.
 p. 23. lin. 2. l. *ex*. ibid. l. 4. *omissa*. p. 24. l. 24. l.
magneti. ibid. l. 27. l. *quarzi*. p. 25. l. 3. l. *quarzi*.
 p. 41. l. 26. & 28. l. *Chamaedrys*. p. 42. l. 9. l. *Dio-*
scoridis. p. 44. l. 3 & 4. l. *triandri, tetrandri*. p.
 53. l. 12. *Fumana*. p. 55. l. 16. l. *semicylindrici*.
 p. 56. l. 25. l. *obtusis*. p. 60. l. 3. l. *Leontodonte*.
 ibid. l. ult. l. *tomento*. p. 62. l. 9. l. *floris*. p. 63.
 l. 17. l. *insignitam*. p. 64. l. 20. l. *germina*. p. 66.
 l. 12. l. *Botanophitus*. p. 68 l. 13. l. *laricini*. p. 69.
 l. 8. l. *vegetabile*. ibid. l. 19. l. *moles*. l. 20. l. *attri-*
tis. p. 70. l. 2. l. *derelictus*. p. 72. l. 7. l. *Carnio-*
liæ. p. 73. l. 5. l. *cæteræ*. p. 74. l. 7. l. *est*. ibid.
 l. 29. l. *pyræ terræ*. p. 75. l. 19. l. *minerali*. p. 85.
 l. 6. l. *qua*. p. 86. l. ult. l. *tantam copiam*. p. 87.
 l. 1. l. *insignis*. ibid. l. 9. & 15. l. *secale*. p. 88. l.
 16. l. *hebdomade*. p. 91. l. 14. l. *horrensi*. p. 92. l.
 7. l. *sesquipedali*. p. 93. l. 1. l. *vesicis*. p. 94. l. 7.
 l. *humidioka*. p. 95. l. 22. l. *Unicum*. p. 99. l. 22.
 l. *monopetala*. ibid. l. ult. l. *sive*. p. 101. l. 10. l.
coriaceum. p. 103. l. 23. l. *mole*. p. 115. l. 5. l. *Tode*.

CORRIGENDA

Anni tertii historico - naturalis.

Pag. 8.	lin. 13.	lege	ex	pro	est.
— 9	— 2	—	<i>Valesius</i>	pro	<i>Velesius</i> .
— —	— 23	—	<i>contemfit</i>	pro	<i>contemposit</i> .
— 10	— 21	adde	<i>ma</i>	<i>solamente</i> .	
— 21	— 10	lege	<i>coluerunt</i>	pro	<i>coluernt</i> .
— —	— 20	—	<i>Numa</i>	pro	<i>Num</i> .
— 23	— 23	adde	<i>eo</i>	<i>ait</i> .	
— 32	— 3	lege	<i>Malis</i>	pro	<i>Melis</i> .
— 36	— 24	—	<i>fluxus</i>	pro	<i>fluxus</i> .
— 37	— 10	—	<i>character</i>	pro	<i>caracter</i> .
— 39	— 1	—	<i>quas</i>	pro	<i>gnas</i> .
— —	— 12	—	<i>inficiet</i>	pro	<i>inficiet</i> .
— 40	— 10	—	<i>Mictus</i>	pro	<i>Mixtus</i> .
— 42	— 4	—	<i>digressi</i>	pro	<i>aigressi</i> .
— 46	— 15	—	<i>intruserunt</i>	pro	<i>instruserunt</i> .
— 51	— 24	—	ß	pro	β.
— —	— 30	—	ß	—	β.
— 53	— 9	—	<i>tabe</i>	pro	<i>tabo</i> .
— 55	— 21	—	<i>Et</i> .	pro	<i>Et</i>
— 56	— 23	—	<i>tribulationis</i>	pro	<i>tritulationis</i> .
— 62	— 7	—	<i>unicum</i>	pro	<i>unciam</i> .
— 65	— 14	—	ß	pro	β.
— —	— 16	—	ß	—	β
— 76	— 19	—	dr. ß	pro	dr. β.
— 78	— 11	—	<i>praecipitant</i>	pro	<i>praeciffitant</i> .
— 86	— 20	—	<i>quinas</i>	pro	<i>guinas</i> .

lata, trahitur a magnete, cum fale vero ammoniaco sublimatum flavum constituit, remanente in fundo cucurbitæ albida & hinc inde rubente terra.

ANIMADV. Tentamen hoc terræ martialis præsentiam in minera nostra clare demonstrat, ac docet eam ipsam ab elementis modificatam ad nobilem metallorum productionem plurimum facere.

Tentamen XX.

Solutio (*Tentam. XVIII.*) pariter abstracta dat residuum flavum, ut Turbith minerale, cuius libra una dat argenti puri semunciam unam. In collo retortæ erant crystalli capillares, albæ, minime argentiferæ.

Ex his sequentia deducere licet corollaria.

Primo. Minera aurifera Nagyayensis est galena lamellosa, seu terra plumbaria (*Tentam. II. V.*) modice sulphurata (*Tentam. II. VI. 3. VII. 3.*), principiis nobilem metallorum, nempe auri & argenti, nec non martialibus particulis (*Tentam. II. XVIII. XIX.*) intime nupta, ac volatiles particulas plurimas continens (*Tentam. III. VI. VIII. X. XI. XIII. XIV. XVIII. 2.*)

Secundo. Pro minera antimonii nullatenus haberi posse (*Tentam. II. 2. X. 1.*)

Tertio. Aurum eiusdem, ut & argentum, non esse eductum, sed productum (*Tentam. I. VI. XV. XVII.*)

Quarto. Naturam ab arte in suis operibus adiuvari.

Quinto. Aurum, a semimetallo & acido salis concentratissimo, volatile fieri, destrui principia eiusdem fixa & volatilia in altum rapi, in igne resurgere hanc phœnicem ex suis cineribus redivivam, & ex pluribus diversis perfectum denique nasci.

Sexto. Tantam copiam partium volatilium vere metallicarum, nos demum docere, metalla esse materiam lucis modificatam, seu volatile fixum.

